

Divan Şairi Neye Hamd Eder Niye Şükreder?

BİR ANLATIM BİÇİMİ OLARAK HAMD*

*Betül SINAN NİZAM***

ÖZET

Osmanlı şairlerinin ürettikleri metinlerde/eserlerde yer alan kelimelerin nerede, ne amaçla, hangi bağlamlarda kullanıldıklarının incelenmesi şairlerin zihin yapısının, dünyayı algılayış biçiminin, dönemin edebiyat normları ve şiir yazma pratiklerinin ortaya konması bakımından son derece önemlidir. Özellikle takdir/beğeni, mutluluk, minnet, kızgunluk, şaşkınlık gibi duyguların yansıması olan kelimelerin bu zihin yapısı ve şiir geleneğinin ortaya çıkarılmasındaki rolü bugüne kadar göz ardı edilmiş gibi görünmektedir. Bu çalışmada Osmanlı şairlerinin kendisi, memduhu ve/veya toplum için önemli/değerli gördükleri olaylar sonucunda sevinçlerinin ve Allah'a minnettarlıklarının ifadesi olan hamd/şükür söylemleri üzerinde durulmuştur. Bunun için öncelikle şairlerin şükürle karşıladıkları olaylar maddeler hâlinde sıralanmıştır. Bu aynı zamanda Osmanlı toplumunun olaylara bakış açısını, davranış kalıplarını, beklentilerini ve bunların yüzyıllar içinde değişimini göstermesi bakımından önemlidir. Son bölümde ise bu söylemin şairlerin yaşanan olayların bireyler ve/veya toplum üzerindeki olumlu etkilerini anlatırken faydalandıkları bir anlatım biçimi/kurgusal özellik olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hamd, şükür, kaside, tarih manzumesi, söylem biçimi.

Giriş

Osmanlı şairleri yaşadıkları/tanıklık ettikleri olayları anlatırken çoğunlukla kendilerinin ve toplumun sevinç, heyecan, üzüntü, öfke, minnet, beğeni, şaşkınlık gibi his ve tepkilerini de ortaya koyarlar. Bu anlamda bu duyguların yansımaları olan ünlem, sözcük ve ibareler aslında toplumun ve sanatçıların yaşam biçim ve algısını, düşünce sistemini, sanat anlayışını, beklenti ve taleplerini gösterir. Dolayısıyla bunlar Osmanlı toplum ve

* Makalenin geliş tarihi: 18.09.2018 / Kabul tarihi: 19.10.2018

** Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, betulnizam@gmail.com

edebiyatını anlamaya çalışırken dikkate alınması gereken unsurlar arasındadır. Bundan hareketle bu makalede şairlerin Allah'a minnettarlığını ifade ederken kullandıkları kelime ve ibareler üzerinde durulmuştur. Bir başka deyişle makalenin konusu, şairlerin sevinçle karşıladıkları ve Allah'tan gelen bir nimet olarak gördükleri durum ve olaylar neticesinde kullandıkları hamd/şükür söylemidir.

Çalışmada on dördüncü yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar yaklaşık 150 divandaki -özel durumlar dışında gazel, mesnevi ve çoğu musammât dışarıda tutularak- kaside, kıta, terkib-bend, terci-bend ile tarih manzumeleri incelenmiştir. Bunlarda “şükür, hamd, teşekkür, sipâs, minnet” sözcükleri¹ taranmış, bu kelimelerin ve/veya bunları içeren ibarelerin bazı şairlerce oldukça sık kullanılırken bazılarının divanında -en azından üzerinde durulan bağlamlarda- yer almadığı gözlemlenmiştir. Bu konunun sebepleri (şairin meşrebi, yaşadıkları, döneminin özellikleri vb.) üzerinde ayrıca bir çalışma yapılabilir. Yine şairlerin bu söylemi manzumelerin herhangi bir yerinde -örneğin kasidelerde nesibden dua bölümüne kadar herhangi bir beyitte- kullanabildikleri, ayrıca yeri geldikçe değinileceği gibi şiirlerinde şükürle ilgili çeşitli pratik, âdet ve kalıplaşmış ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Son olarak hamd etmenin nedenlerinin/vesilelerinin yüzyıllara göre değişiklik gösterebildiği tespit edilmiştir.

“Hamd” sözlüklerde “medih, senâ, sitâyîş, sipâs, şükür, şükran, teşekkür, rıza, hoşnutluk, üzerine lazım gelen hakkı ve minnet-i nimeti eda eylemek” olarak tanımlanır ve yalnız Allah hakkında kullanıldığı vurgulanır.² İslamî literatürde terim olarak “Bütün medih türlerini içeren, sevgi ve tâzimle Allah'a yönelen övgü ve şükür”³ anlamına gelir.

¹ Bu sözcükleri içeren ve oldukça fazla sayıda olan ibareler makale boyunca örnek beyitlerde yer alacağından burada ayrıca verilmedi. Yine de birkaç örnek olarak “bi-hamdi'llâh, şükrü li'llâh, minnetu'llâh, Hakk'a şükr ü sipâs ola” gösterilebilir. Ayrıca divanlarda nispeten daha az geçen “tahdîs, tahmîd, şâkir, hâmid, şekûr, mahmedet, nemek-helâl, nahmedu'llâh, cezâka'llâh” gibi kelime ve ibareler de rastlanılması hâlinde incelemeye dâhil edildi.

² Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2013, II, 1410; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1992, 558.

³ Bekir Topaloğlu, “Hamd”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 442. Ayrıca bkz. Rağıp el-İsfahanî, *Müfredât (Kur'an Kavramları Sözlüğü)*, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, İstanbul 2010, 308.

“Şükür” ise “görülen iyiliğe mukabil hoşnutluğu ve minnettarlığı gösterme, ihsanı bilip neşr eyleme, muhsin ve münimin tefaddul eylediği nimetin kıymetini bilip insanlara yayma, münim ve muhsini medh ü senâ eyleme, hamd, sipâs” şeklinde tanımlanmıştır.⁴ Terim olarak “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma”⁵ anlamındadır.

“Şükür” kökünden türeyen “teşekkür” de “şükretme, bir iyiliğe/ihsana/nimete karşı şükür ü sipâs edip minnettarlık gösterme, sipâs-gû veya şâkirü’n-nime olma” demektir.⁶ “Minnet” sözlüklerde “şükür, hamd, sipâs, görülen bir iyiliğe karşı daima izhar-ı ihtiyaçla arz-ı şükran ve mahcubiyet etme, yük altında kalma”⁷, “sipâs” ise “şükür, hamd, senâ, minnet”⁸ şeklinde tanımlanmıştır.

Hamd ve şükür kavramları arasındaki farklar bu çalışmanın kapsamı dışındadır.⁹ Zaten divan şairlerinin bu ikisi arasında herhangi bir ayrım gözetmedikleri görülür. Bunun yanında şairlerin sosyal/siyasal hayat içinde sevinçle karşıladıkları olaylar, dolayısıyla bunlarla ilgili şükürleri üzerinde durularak konu bakımından sınırlamaya gidilmiştir. Bu nedenle tevhid, tahmid, münacat, naat, miraciyye gibi dinî türler tarama dışında bırakılmıştır.

⁴ Mütercim Âsım Efendi, *a.g.e.*, 2071; Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 782.

⁵ Mustafa Çağrıcı, “Şükür”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 259. Ayrıca bkz. Rağıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, 560-1.

⁶ Mütercim Âsım Efendi, *a.g.e.*, 2072; Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 407; Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, haz. Recep Toparlı, Ankara 2000, 858; Muallim Nâci, *Lûgat-i Nâci*, İstanbul 1987, 244.

⁷ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 1410. Sözlüklerde minnetin ayrıca “ihsan, lütuf, kerem, iyilik etmek, ihsan eylemek, iyiliği başa kakmak” anlamları da verilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrıcı, “Minnet”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 115-6.

⁸ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, 707; Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara 2000, 683.

⁹ Bu konuda bilgi için bkz. Topaloğlu, *a.g.m.*, 442-5; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili-Türkçe Tefsir*, İstanbul t.y, I, 56-60; Rağıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, 308; Bilal Gündüz, *Kur’an’da Küfrün Karşıtı Olarak Şükür*, YLT, Selçuk Üniversitesi SBE 2011, 48-51. Bunun yanında bazı sözlüklerde şükür ve hamdin anlamları verildikten sonra geniş açıklamalar yapılmış; örneğin bu ikisi (ve ayrıca medih) arasındaki farklar, şükürün çeşitleri, mukabili (zıttı), kaideleri anlatılmıştır. Dolayısıyla geniş bilgi için bu sözlüklere de bakılabilir: Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânûsu’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhîr*, 1410 ve 2071-2.

Ancak kısaca şairlerin divanlarda dinî-tasavvufî konularla ilgili şunlara hamd ettikleri söylenebilir: İman sahibi olma (Azbi, K4/1, s. 103)¹⁰, sünnî Müslüman olma (Aşkî, KM67/I, s. 259), Hz. Peygamber'in ümmeti olma (Aşkî, KM5/VI, s. 142; Alî Emîrî, N4/4, s. 270), Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin'i sevme (Aşkî, KM15/13, s. 158), âl-i abânın torunu olma (Bahrî, 14/1, s. 58), Mevlevîlik, Nakşîlik, Melamîlik gibi belli dinî/tasavvufî zümrelere dâhil olma veya belirli şeyhlerin müridi/kulu olma (Câzib, K3/31, s. 71; Âbid, Mh1/5, s. 94), tasavvufî mertebelere/sıralara erme (Bahrî, 97/5, s. 145; Aşkî, KM35/3, s. 204 ve KM84/VII, s. 279), Allah'ın rahmet ve ihsanlarına nail olma (Dânişî, K18/1, s. 104) vb.¹¹

Divan Şairlerinin Şükür Vesileleri

Doğum (Viladet): Şairler; padişahların, memduhlarının, dostlarının veya kendilerinin çocuklarının doğumu için yazdıkları tarih manzumeleri ya da kasidelerde sevinçlerinin göstergesi olarak Allah'a hamd ederler. Bazı durumlarda sanatsal ifadelerle dile getirilen bazen ise çok sade olabilen bu şükürler şairin yeteneği ya da sanat anlayışına, manzumenin türü ve sunulduğu kişiye, doğan bebeğin kimliğine göre farklılık gösterebilir. Örneğin Âkif (ö. 1243/1827) Ebûbekir Ağa'nın oğlunun doğumuna yazdığı tarih manzumesine

Hamd ola Hazret-i el-Hâc Ebûbekr Ağa'yı

Etdi bir bahtlu ferzend ile Rabb'im tebcîl (Âkif, T27/1, s. 278)¹²

¹⁰ Nazım şeklini belirten harf(ler)den sonraki ilk sayı beytin alındığı manzumenin, ikincisi beytin numarasını göstermektedir, daha sonra sayfa numarası verilmiştir. (Tarih manzumeleri için T kısaltması kullanılmıştır.) Manzume numarasının eserde verilmediği durumlarda mecburen sadece sayfa numarası beyit numarasıyla birlikte belirtildi. Manzumelerin sınıflandırılmayıp sadece numaralandırıldığı çalışmalarda yalnız bu numara verildi. Manzumenin biçiminin yanlış gösterilmesi hâlinde karışıklığa sebep olmamak için bir değişikliğe gidilmedi.

¹¹ Özellikle dinî-tasavvufî muhtevalı şiirlerde "el-hamdü li'llâh, şükür yâ Rabbi" gibi ifadeler sıklıkla redif olarak kullanılmıştır. Bkz. Dânişî, K19, s. 105 ve K20, s. 106-7; Bahrî, 241, s. 282-3.

¹² Beyitler makaleye alınırken -varsa- nazal n (ñ) dışındaki transkripsiyon işaretleri atılmış ve makalede birlik sağlanabilmesi için gerekli durumlarda imlada değişiklikler yapılmıştır. Beyitler aktarılırken yanlışlar mümkün olduğunca düzeltilmiş, makalenin yekûnunu artırmamak ve amacın dışına çıkmamak için dipnotlarda bu durum belirtilmemiştir. Son olarak beyitlerin alındığı eserlerin künyesi kaynakçada verilmiştir.

beytiyle son derece yalın bir şekilde başlarken Belîğ (ö. 1174/1760-1) Halil İbrahim adlı bebeğin doğumunu Allah'ın lütfunun ışıklar saçan güneşinin doğuşu olarak anlatmaktadır:

Minnetu'llâh sa'âdetle tulû' itdi bu dem

Mihr-i tâb-efgen-i eltâf-ı Hudâvend-i 'alîm (Belîğ, T22/1, s. 97)

Doğumun bu şekilde çoğunlukla güneş, yıldız, ay veya inciyle benzerlik kurularak nur saçma şeklinde ifade edilmesi ve dolayısıyla buna şükür oldukça yaygın bir anlatım şeklidir.¹³ Bunun yanında bebeğin güle veya daha sıklıkla goncaya benzetilerek gelmesi/açılması,¹⁴ çocuğun ulaşmasının şerbetiyle susuzluğun giderilmesi¹⁵ gibi sebeplerle hamdlere de rastlanır. Şairler bu şekilde bebeğin, ailesinin ve/veya toplumun hayatına kattığı güzelliklere, insanların yaşamlarında meydana getirdiği olumlu değişikliklere mecazlar ve benzetmelerin yardımıyla hamd etmişlerdir. Ebûbekir Celâlî'nin (ö. 1233/1817-8) II. Mahmûd'un (salt. 1808-1839) kızı Ayşe Sultan¹⁶ (ö. 1225/1810) için yazdığı tarih manzumesinde söz ustalarının yine viladet fermanını yazmakla kâğıda övünme şerefi bahşetmelerine hamd etmesi, bir doğum için sanatlı ya da dolaylı bir şekilde hamd etmeye örnek olmaktadır diğer yandan Osmanlı'da sultan ya da şehzade doğumlarının fermanlarla devlet ricaline ve sonra halka duyurma âdetine¹⁷ de işaret etmektedir:

Bi-hamdî'llâh yine sebt-i menâşîr-i velâdetle

Suhanverler şeref-bahş-ı mübâhât oldu kırtâsa (Celâlî, T34/1, s. 254)

Lâzîkîzâde Nâfîz'in (ö. 1181/1767) III. Mustafâ'nın (salt. 1757-1774) kızı Hibetullâh Sultan'ın¹⁸ (ö. 1175/1762) doğumuna yazdığı tarih kasidesi ise

¹³ Beylikçi İzzet, T5/6, s. 288; Vehbî, T5/6, s. 304 ve T19/5, s. 314; Nâfîz, K2/6, s. 51.

¹⁴ Âkîf, T15/2, s. 265; Şeyhülislam Yahyâ, s. 18/1.

¹⁵ Âkîf, T24/4, s. 275. Şairlerin tarih manzumelerinde çocuk doğum ve ölümlerini anlatış biçimleriyle ilgili bir çalışmamın yakında yayımlanacağını ümit ediyorum.

¹⁶ 1809 yılının temmuz ayında doğan ve altı yedi aylıkken ölen Ayşe Sultan hakkında bilgi için bkz. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, 128-9.

¹⁷ Bu gelenek hakkında bilgi için bkz. Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara 1971, 75-6 veya İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1945, 167-8.

¹⁸ Bkz. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 100.

Sultan'ın doğum donanmasını¹⁹ sanatlı bir şekilde tasviri ve dolayısıyla içerdiği bilgiler bakımından önemlidir. Lâzîkizâde kasidesine

Hamdü li'llâh ruh-güşâ oldu yine rûy-ı safâ
Buldu mir'ât-ı cihân her vech ile hüsn ü bahâ (Nâfîz, K1/1, s. 44)

şeklinde başlayarak hanedanda otuz yıl aradan sonra gerçekleşen doğuma²⁰ ve neticesinde düzenlenen şenliklerin güzelliğine, neşe vericiliğine, eğlenceli oluşuna aynı anda hamd eder gibidir.

Divanlarda doğumlarla ilgili farklı durumlara şükürler bulunabilmektedir. Örneğin Ahmed Yârî'nin (ö. 1100/1688-9'dan sonra[?]) bir tarih kıtasında Seyyid Çelebi'nin iki oğlu bir başka deyişle başlıkta da belirtildiği gibi tev'emânî (ikizleri) olmasına hamd ettiği görülür:²¹

Hamdü li'llâh iki mahdûm-ile kıldı ber-murâd
Seyyid-i vâlâ-tebâr ol âl-i pâk-i Ahmed'i (Yârî, T18/3, s. 954)

Ahmed Nâmî'nin (ö. 1084/1673) şükürü ise bebeğin cinsiyetiyle alakalıdır. Şair, Sultan İbrâhîm'in (salt. 1640-1648) oğlu olmadığı için mahzun olduğunu dile getirerek Allah'ın ona erkek evlat vermesine şükreder:

Olmaduğundan bir oğul mahzûn idi gâyetde ol
Minnet Hudâ'ya kim bu yıl lutf eyledi Subhân'umuz (Nâmî, T14/3, s.301)²²

¹⁹ Donanma, "muhtelif şenlik vesileleriyle resmi binaların, evlerin, dükkânların ve meydanların donatılması münasebetiyle kullanılan bir tâbirdir." Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, I, 474. Hibetullâh Sultan'ın doğum donanması hakkında ayrıntılı bilgi ve Haşmet'in bu konuda yazdığı *Vilâdetnâme* ya da *Sûrnâme* olarak anılan eserinin metni için bkz. Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, İstanbul 2011, VI-VII, 31-74.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uluçay, *Harem II*, 74 (168. dipnot).

²¹ Ahmed Rüşdî (ö. On yedinci yüzyılın sonu) de Sultan II. Ahmed'in (salt. 1691-1695) ikizleri Selîm ve İbrâhîm için yazdığı tarih kıtasına hamdle başlar (Ahmed Rüşdî, T5/1, s. 152).

²² Nâmî, divanını tertip ettikten sonra şiirlerini ikiye ayırıp *Hüsn-i Hakîki* ve *Hüsn-i Mecâzi* adlarıyla iki farklı divan oluşturmuştur. Bkz. Ahmet Nâmî, *Ahmet Nâmî Dîvânı*, haz. Ahmet Yenikale, Ankara 2017, 11. Divanın neşri de Nâmî'nin bu son tertibine göre yapılmıştır. Sayfa numaraları verildiği için beyitlerin hangi divanda yer aldığı ayrıca belirtilmedi.

Aşkî (ö. 984/1576) de II. Selîm'in (salt. 1566-1574) oğlu III. Murâd'ın (salt. 1574-1595) doğumuna tarih düşürürken padişahın çocuksuz olmamasına hamd eder:

Cihân bâğında çün *el-hamdü li'llâh*

Degüldür mîveden ol serv sâde (Aşkî, Mk20/4, s. 661)

Bazen bir bebeğin doğumu için söylenilen manzumede daha önce doğan çocukların -ki bunlar daha çok şehzade veya sultanlardır- adının anıldığı ve onların doğumu için de şükredildiği görülür.²³ Nevres-i Kadîm (ö. 1175/1762), Sultan III. Mustafâ'nın kızı Şâh Sultan'ın²⁴ (ö. 1216/1802) viladetine düşürdüğü tarihte cihan halkının henüz bir önceki sultanın doğumuna -ki bu Şâh Sultan'dan iki yıl önce doğan Hibetullâh Sultan'dır- hamdden âcizken,²⁵ meleklerin²⁶ ve insanların alınları hâlâ secdedeyken yeni bir sultanın daha geldiğini müjdeler (Nevres-i Kadîm, T23/6, s. 357).

Doğumlara hamdin ilginç bir örneği *Enderunlu Ferîd Divanı*'nda bulunmaktadır. Ferîd (ö. 1258/1842), Sultan II. Mahmûd'un Mekke'yi alması²⁷

²³ Ferîd, Ms52/13, s. 64.

²⁴ Bkz. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 101-2.

²⁵ Divanlarda hamde kâdir olamama, şükürden âciz olma veya şükürünü eda/ifa edememe gibi ifadeler sıklıkla geçmektedir. Şairler bu şekilde gerçekleşen olayların önemini, Allah'ın ve/veya memduhun ne büyük lütufta bulunduğunu vurgulamaktadırlar. Diğer bazı örnekler için bkz. Nefî, K20/26, s. 191; Vahyî, T30/7, s. 507; Aşkî Mustafâ, T12/44, s. 607; Vehbî, K27/44, s. 139, K31/36, s. 161, K33/52, s. 169, K54/71, s. 233. Anlaşıldığı üzere Sünbülzâde Vehbî bu söylemi âdeta üslubunun bir parçası hâline getirmiştir. Bu durumu, şairin kasidelerinde ifade şekli bakımından tekrara düştüğü şeklinde yorumlamak da mümkündür.

²⁶ Divanlarda şairler kendileri dışındaki varlık, şey ve insanların şükürlerinden de bahsediler. Burada olduğu gibi meleklerin yanı sıra kalem (Celâlî, T63/8, s. 276), cûybâr (Ahmed Rüşdî, K3/5, s. 21), bülbül (Câzib, K6/4, s. 83) çeşitli sebeplerle hamdettiği söylenen varlıklardandır. Cesârî (ö. 1245/1829), ise Sadrazam Yûsuf Paşa'nın (ö. 1215/1800) fetih haberi alınca Allah'a şükredip sayısız kurban kestiğini anlatır (Cesârî, 844/7, s. 1130). Belirli kişilerin veya tüm halkın şükürü için ayrıca bkz. Cem'i, K8/9, s. 101; Abdî, K10/53, s. 132. Bir diğer anlatım şekli de şairlerin başkalarının ağzından yazdıkları manzumelerde yine onların sesinden hamd etmesidir. Örneğin Yenişehirli Avnî (ö. 1301/1883) bir şeyhin karısının vefatına yazdığı tarihi bu hanımın sesinden kaleme almıştır. Manzumede Rüveyde Hanım, kocası Şeyh Süleymân'ın tabutunu omuzlamasına şükreder (Avnî, T16/6, s. 676). Ayrıca bkz. Ferîd, Ms36/2, s. 53.

²⁷ Mekke'nin 1228'de (1813) Tosun Paşa (ö. 1816) tarafından yeniden fethi ile ilgili bkz. Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Mekke (Tarih/Osmanlı Dönemi)", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 564.

üzerine yazdığı tarih kasidesi içerisinde, aynı günün gecesinde doğan şehzadenin dünyaya mutluluk getirmesine hamd etmektedir. Bir fetihname içinde bulunan bu beyit, viladetname dışındaki türler içinde de doğumlardan bahsedilmesine ve tabii buna şükre güzel bir örnektir:

Kudûm-ı meymenet-melzûm-ı şeh-zâde *bi-hamdî'llâh*
Nüvîd-i Mekke aḡşamı ferahnâk itdi dünyâyı (Ferîd, Ms63/35, s. 92)

Son olarak, bazı manzumelerde şairler farklı durum/konularla ilgili hamd ederek konuyu doğuma bağlamışlardır. Örneğin Birrî (ö. 1128/1716), Ahmed isimli oğlunun dünyaya gelmesine düşürdüğü tarihe, kendisinin yakîn sahibi olmasına ve Allah'ın her maksadını vermesine şükrederek başlar. Sonrasında ihlasla Allah'tan bir çocuk istediğini ve Allah'ın ona lütufta bulunduğunu söyler. Böylece hamdın sınırı genişlemiş ve çocuk aslında şairin Allah'a imanının bir simgesi/sonucu olarak yansıtılmıştır. Bu durum şairin kendini (ve soyunu) yüceltme ve övme yolu olarak da görülebilir:

Hamdü li'llâh var yakînüm Birriyâ
Hazret-i Mevlâ virür her maksadum (Birrî, Kt10/1, s. 358)

Edirneli Nazmî (ö. 967/1559'dan sonra) de Nişancı Celâlzâde'nin (ö. 975/1567) oğlunun viladeti için yazdığı tarihine Nişancı'nın övgüsüyle başlar ve insanların onun zatıyla şereflenmesine hamd eder (Nazmî, T93/2, s. 3887).

Ölüm: Taranan yaklaşık 150 divan içinde ölüme, daha doğru bir ifadeyle ölüm şekline hamdin tek örneği *Bâkî Divanı*'nda bulunmaktadır. Bâkî (ö. 1008/1600), Kanunî Sultan Süleymân'ın (salt. 1520-1566) vefatı dolayısıyla yazdığı mersiyede Allah'a her iki dünyadaki karşılığında dolayı onu gazilik ve şehitlikle şereflendirdiği için hamd etmekte ve böylece farklı bir söylem geliştirmektedir:

Minnet Hudâ'ya iki cihânda kılup sa'îd
Nâm-ı şerîfün eyledi hem gâzî hem şehîd (Bâkî, Ms1/VI, s. 79)

Şair ayrıca Mihrimâh Sultan'ın (ö. 985/1578) ölümü üzerine yazdığı mersiyede onun cennette çetr-i hümayunda oturduğunu ve hizmetinde gilman ile hurilerin bulunduğunu söylemiş, Allah'a Sultan'ı her iki cihanda devlete layık gördüğü için şükretmiştir (Bâkî, Ms2/IV, s. 85).

Çocuklarının doğum ve ölümlerine yazdığı tarihlerle dikkat çeken Sâkîb Mustafâ Dede (ö. 1148/1735) ise oğlu Hüseyin'in ölümüne düşürdüğü bir tarihe hamd ile başlar. Ancak onu Bâkî'den ayıran, şairin bir şekilde ölümlerle ilişkili bir duruma hamd etmesi değil, oğlunun ölümünü anlattığı şiire onun doğumuna şükrederek başlamasıdır. Şair çocuğunun doğumunun kendi üzerindeki olumlu etkilerini anlattıktan sonra konuyu ölümüne getirir ve manzumenin sonunda tarih düşürür (Sâkîb Dede, K33/1, s. 178).

Sıhhate kavuşma (İfâkat): Osmanlı şairleri çeşitli hastalıklara yakalanan memduhlarının ya da memduhlarının akrabalarının, kendi dost ve çocuklarının iyileşmeleri üzerine -veya en azından onlara şifa dileklerini iletmek için- şiirler yazmışlar ve bunlarda hastayı sıhhate kavuşturduğu için Allah'a şükretmişlerdir.²⁸ Başlıklarında “ifâkat, âfiyet-yâb, şifâiyye, sıhhat-nâme” gibi kelimeler barındırabilen bu manzumelerde şairler hasta olan kişi için kendilerinin ve halkın durmadan dua ettiğini belirttikten sonra bu duaların kabulü için de ayrıca hamd ederler. Örneğin Nedîm (ö. 1143/1730), padişahın sıhhate kavuşması üzerine yazdığı terki-bendinde şöyle söylemektedir:

Der-i Hak'da *bi-hamdi'llâh* du'âmız müstecâb oldu
Hele cism-i şerîfîn sıhhat ile kâm-yâb oldu (Nedîm, Ms1/I, s. 174)

Yerine geldi cânı *hamdü li'llâh* rub'-ı meskûnuñ
Efendim buldu sıhhat *çok şükür* cism-i hümâyûnuñ (Nedîm, Ms1/II, s. 174)

Burada “el-hamdü li'llâh” redifli olduğundan makalenin konusu açısından önem taşıyan Ahmedî'nin (ö. 815/1412-3[?]) sıhhatname türündeki gazelinden özellikle bahsetmek gerekir. Bir şaha yazıldığı anlaşılan gazel artık -ve şimdilik- sıhhatname türünün tespit edebildiğimiz ilk örneği gibi

²⁸ Sıhhatname olarak adlandırılan bu tür hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Arslan, “Sıhhatnâmeler”, *Türkler*, Ankara 2002, XI, 776-90 ve Halûk Gökalp, “Divan Şiirinde Sıhhat-nâmeler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 14, İstanbul 2006, 101-30. Arslan sıhhatnamelerin ilk kısımlarında hatta ilk beyitlerinde (s. 778), Gökalp sıhhatnamelerin yanı sıra methiye, bahariyye, surname gibi türlerin giriş beyitlerinde (s. 118) “hamd” sözcüğünün kullanılmasına dikkat çekmiştir. Bu tespitler doğru olmakla beraber bu tür manzumelerde şairin şükürünü son beyit de dâhil olmak üzere manzumenin herhangi bir yerinde dile getirebildiği görülmektedir.

görülmektedir. Zira sıhhatnamelerle ilgili bugüne dek yapılan araştırmalarda bu türün ilk örneği olarak Ahmed Paşa'nın (ö. 902/1496-7) Fatih Sultan Mehmed (salt. 1444-1446, 1451-1481) için yazdığı kaside zikredilmektedir.²⁹ Bununla birlikte şimdiye kadar sıhhatnamelerin gazel biçimli tek örneği bilinmekteyken -ki bu Şeref Hanım'a (ö. 1277/1861) aittir-³⁰ Ahmedî'nin ve aşağıda değinilecek olan Beyânî'nin (ö. 1075/1664-5) gazelleri diğer örnekleri teşkil etmektedirler. Bu durum divanlardaki gazeller içinde başka sıhhatnamelerin bulunabileceğini de göstermektedir. Gazele gelince, tıp tahsili de gördüğü bilinen Ahmedî³¹ 14 beyitlik manzumesinde söz konusu şahın sağlığına kavuşması, halkın duasının kabul olması ve iyileşme müjdesiyle yeryüzüne neşvünema ermesi gibi sebeplerle hamd eder:³²

Melik buldı şifâ *el-hamdü li'llâh*
Cihân toldı safâ *el-hamdü li'llâh*

Şehûn sağlığıdır halkuñ du'âsı
Kabûl oldu du'â *el-hamdü li'llâh*

Yirûn her zerresi üşbu haberden
Bulur neşv ü nemâ *el-hamdü li'llâh* (Ahmedî, G617/1, 7, 10, s. 560, 561)

İleriki bölümlerde üzerinde durulacağı gibi bu tür manzumelerde hastalık dönemleri genellikle küsûf, sehâb, sermâ gibi olumsuzlayıcı mecaz ve benzetmelerle anlatılıp hastalıktan iyileşme bahar, gül, gülşen, düğün, Kadir gecesi, bayram vs. ile özdeşleştirilmiştir. Ancak Beyânî'nin Siyâvuş Paşa (ö. 1066/1656) çiçek çıkarttığına söylediğini belirttiği gazeli anlatım şekli ve özellikle hamdın sebebi bakımından pek çok sıhhatnameden

²⁹ Arslan, *a.g.m.*, 777, Gökalp, *a.g.m.*, 110.

³⁰ Bkz. Gökalp, *a.g.m.*, 115.

³¹ Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Şâir ve Hekim Ahmedî (Hayatı ve Eserleri)*, İstanbul 1954, 10. Şehsuvaroğlu, Ahmedî'nin hekimliğinin de şairliği kadar kuvvetli olduğunu (s. 79) fakat pratik tababet yapıp yapmadığı ve saraylarda yalnız musahip sıfatıyla mı yoksa aynı zamanda saray hekimi olarak da mı bulunduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmadığını (s. 11) belirtir.

³² Konu dışına çıkmamak adına bu sıhhatnamenin tarihsel arka planını (sunulduğu şah, yazılma nedeni vb.) tespit edebildiğim diğer sıhhatnameleri de inceleyen bir makalede ele almayı planlıyorum.

farklıdır. Çiçek hastalığına son derece iyimser şekilde yaklaşan şair, Paşa'nın vücudunun kış mevsiminde çiçek açan bir gül fidanına benzediğini sanatlı bir şekilde anlatır ve daha sonra Allah'a onun yüzünün gül bahçesine bahar tazeliği/parlaklığı verdiği için hamd eder.³³ Bu şekilde hastalığı sanat yapmanın belki de Paşa'nın dikkatini çekmenin yolu olarak kullanan Beyânî bir sonraki beytinde klasik bir şekilde Paşa'yı koruduğu için Allah'a şükreder:

Hamd ol Cenâb-ı fâyiz-i bâğ-ı cihâna kim
Viridi cemâli gülşenine revnak-ı bahâr

Şükr ol Hudâ-yı mün'ime kim eyledi bize
Hıfz etmek-ile zâtını ihsân-ı bî-şümâr (Beyânî, G95/7-8, s. 223)

Lebîb-i Âmidî (ö. 1182/1768) de Yahyâ Paşa'nın kızamığa yakalanıp iyileşen oğlu Alî Bey için hastalık sürecini hoş benzetmelerle anlattığı bir sıhhatname yazmıştır. Şair kasidesine Yahyâ Paşa'nın oğlunun iyileşmesinden dolayı sevinç duymasına şükrederek başlar. Dolayısıyla şairin kasidenin muhatabının/memduhunun sevincini -bu sevinç neticesinde elde edeceği lütuflar nedeniyle olsa gerek- hastanın iyileşmesine öncelendiği söylenebilir:

Gonçeveş derhem iken hâtır-ı destûr-ı zamân
Sad-şükür buldu güşâyiş çü gül-i bâğ-ı cinân (Lebîb, K11/1, s. 99)

Yârî'nin şair olduğu anlaşılan dostu Mahdûm'un³⁴ iyileşmesi üzerine kaleme aldığı "Der-‘Âfiyet-yâbî-i Hazret-i Mahdûm" başlıklı kıtası diğer

³³ Çiçek hastalığının, isminin edebî çağrışımlarından ve görünüşünden dolayı şairlere bu olumlu bakış açısını verdiği anlaşılmaktadır. Diğer örnekler için bkz. Gökalp, *a.g.m.*, 120. Aynı anlatım şekli Lebîb-i Âmidî'nin (ö. 1182/1768) kızamığı tasvirinde de görülmektedir. Bkz. Lebîb, K11/6-9, s. 100. Beyânî'yi farklı kılan bu hastalığın fiziksel emareleri için hamd etmesidir.

³⁴ *Yârî Divanı'nın* neşrinde Mahdûm'un *Tezkire-i Safâyi'* de adı anılan ve 1112'de (1700-1) ölen bir şair olduğu söylenmiştir (Ahmed Yârî, *Yârî Divânı*, haz. Nurgül Karayazı, ed. Nihat Öztoprak, İstanbul 2013, 218). Bu tezkirede (bkz. Nuran (Üzer) Altuner, *Safâî ve Tezkiresi: İnceleme-Tenkritli Metin-İndeks*, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi SBE 1989, III, 785-6) ve *Tuhfe-i Nâilî'* de (Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî-Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, II, 936) "Mahdûm" maddesinde ele alınan bu şair hakkında ayrıntılı bilgi Sâlim'in tezkiresinde "Ahmed Yahyâ" başlığı altında bulunabilmektedir. (Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, haz. Adnan İnce, Ankara 2018, 103-5). Buna göre 1086 (1676)-1112

sıhhatnamelerden kelime kadrosundaki farklılık bakımından ayrılır. Yârî, şair olması dolayısıyla “hikmetli, fasih söz söyleyen” Mahdûm’u ünlü nahiv âlimi Ebû Alî’ye (ö. 377/987)³⁵ benzeter ve afiyete kavuşmasından dolayı Allah’a şükreder:

Minnet Allâh’a hele ‘âfiyet-endûz oldu
Bû ‘Aliyyü’ş-şiyem ol nâtuka-pîrâ-yı hikem (Yârî, Kt68/1, s. 980)

Kutlu/güzel bir zamana ulaşma: Şairler gazel, kaside ve tarih manzumelerinde ramazan, bayram, nevruz, bahar, yeni yıl gibi değerli, önemli ve/veya mübarek görülen vakitlere erişmekten ya da bu zamanların ermesinden/gelmesinden³⁶ dolayı hamd ederler. Bu konular için kaleme alınan ramazaniyye,³⁷ iydiyye,³⁸ nevrûziyye³⁹ ve bahariyye⁴⁰ gibi türlerin girişlerinde ya da ilerleyen beyitlerinde bu zamanların güzellikleri de dile getirilerek insanlar üzerindeki olumlu etkileri bazen son derece sade bazen sanatlı şekilde anlatılır ve şükredilir. Vahyî (ö. 1130/1718) ilk beş beytinde “Hamdü li’llâh” ön redifini⁴¹ kullandığı ramazaniyyesinde bu ayla birlikte

(1700) yılları arasında yaşayan şairin bu beyitte anılan şairle aynı kişi olduğu hakkında şüphelerim var. Zira her ne kadar Yârî’nin doğum ve ölüm yılları kesin olarak bilinmese de divanından ve bazı kaynaklardan özellikle meslek hayatı ile ilgili bilgilere ulaşılabilir. Buna göre Yârî, Ahmed Yahyâ (Mahdûm) doğmadan çok önce doğmuştur (bkz. Karayazı, *a.g.e.*, 24-31). Ancak hayatının son yıllarında genç yaştaki Mahdûm ile dostluk kurması da mümkündür.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Reşit Özbalıkcı, “Ebû Ali el-Fârisî”, *DİA*, İstanbul 1994, X, 88-90.

³⁶ Bu başlık altında şairlerin gerçek anlamıyla bahara ve bayrama ulaşmalarına hamd etmeleri ele alınmıştır. Bilindiği ve ileriki bölümlerde değinileceği gibi şairler pek çok olayı da mecazen bahar ve bayrama erişmek olarak anlatabilmektedir.

³⁷ Ramazaniyyeler için bkz. Hakan Yekbaş, “Ramazanı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak”, *Uluslararası Ramazan Sempozyumu Ramazan ve Oruç*, İstanbul 2015, 305-59.

³⁸ Mustafa Uzun, “İydiyye”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 222-4.

³⁹ Cemal Bayak, “Nevrûziyye”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 62.

⁴⁰ Arzu Kalender, “*Taze Can Buldu Cihan*”: *Osmanlı Şiirinde Bahar*, YLT, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü 2002.

⁴¹ Ön redif için bkz. Yaşar Aydemir-Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif”, *Bilig*, 46, Ankara 2008, 193-214. “Hamdü li’llâh” ibaresinin ön redif olarak kullanıldığı diğer örnekler için bkz. Birrî, Mt4/5-8, s. 187; Sâbit, K30/1-3, s. 99-100.

neşe günlerinin Allah'ın lütfuyla geldiğini, herkesin emeline/muradına kavuşacağını söyleyerek hamd eder (Vahyî, K21/1-5, s. 304-5).⁴²

Özellikle ramazan bayramı için yazılan ıydiyyelerde oruç ile imsakin yani zor ve sıkıntılı bir sürecin bitip bayramın gelmesine sevinçle hamd edilir:⁴³

Minnet Cenâb-ı Hakk'a ki imsâk-ı rûzenün
Bozdı tılısmını yed-i cûd u sehâ-yı 'îd (Sâbit, K6/7, s. 30)

Baharın ya da yılın başlangıcı kabul edilen nevrüz⁴⁴ ise şairler tarafından baharın müjdecisi olduğu için şükredilmeye layık görülür.⁴⁵ Divanlarda şairler sıklıkla bu ve benzeri (bir durumdan dolayı şükürün lüzumlu/vacip olduğu, hamd etme zamanının geldiği...) ifade biçimlerini kullanmışlardır:⁴⁶

Eyledi makdem-i sultân-ı bahârı tebşîr
Lâyık-ı şükür ü sezâvâr-ı senâdır nev-rûz (Abdî, G172/6, s. 350)

“Mevsim-i gül” olan bahar ise kokusu, canlılığı, renkleri ile şükürle karşılaşılır.⁴⁷ Şairler kış mevsiminin sonlanıp havaların yumuşamasına/ısınmasına,⁴⁸ baharın müjdecisi olduğu için bâd-ı sabânın esmesine⁴⁹ ve dolayısıyla gam ve mihnetten kurtulup sevince ve refaha kavuşmaya⁵⁰ mecazlar ve benzetmelerin de yardımıyla bol bol şükrederler. Bu durumda elbette ki bağa bahçeye açılabilmenin ve iştret meclislerinin canlanmasının da etkisi büyüktür:

⁴² Diğer örnekler için bkz. Abdülbâkî Nâsır, K1/1, s. 1; Vahyî, K21/1-5, s. 304-5; Câzib, K5/1, s. 78.

⁴³ Bayramlara hamd için bkz. Sâbit, K6/7, s. 30; Vahyî, K23/1, s. 308 ve K26/1, s. 311; Nâdirî, K34/1, s. 198.

⁴⁴ Şinasi Gündüz, “Nevruz”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 60-1.

⁴⁵ Nevruz dolayısıyla şükre örnek için bkz. Bâdî, K(numarasız)/6, 12, s. 40, 41; Arşî, K10/11, s. 70.

⁴⁶ Ayrıca bkz. Vehbî, K42/70, s. 194; Nedîm, K3/14, s. 34; Nâbî, T104/50, s. 261; Nefî, K16/8, s. 166.

⁴⁷ Abdülbâkî Nâsır, K10/1, s. 25.

⁴⁸ Âsım, K15/2, s. 223; Aşkî, KM36/1, s. 205.

⁴⁹ Bâdî, K(numarasız)/1, s. 51.

⁵⁰ Hâletî, K8/1, s. 97; Lebîb, K6/19, s. 79.

Hamdü li'llâh itidâle irdi devr-i rûzigâr
Geçdi eyyâm-ı şitâ irişdi fasl-ı nev-bahâr (Aşkî, KM36/1, s. 205)

Yine fasl-ı bahâr oldu açıldı gonce-i ra'nâ
Bi-hamdî'llâh çözüldi 'ukde-i gam çün yah-ı sermâ (Hâletî, K8/1, s. 97)

Divanlarda yeni girilen yıl için tarih manzumeleri⁵¹ yazan şairlerin hamdlerine de rastlanmaktadır. Örneğin farklı yıllara tekrar tekrar tarihler düşüren Bâdî (ö. 1325/1908) bunların birinde senenin 1293'e (28 Ocak 1876) ulaşmasına hamd etmektedir:

Bâdî sâl-i neve târîh didi lafzen ma'nen
Seneler basdı *şükür* biñ iki yüz toksan üçe (Bâdî, T(numarasız)/1, s. 107)

Cesârî (ö. 1245/1829) ise kalenderî tarihine bir önceki yıldaki kıtlığı anlatarak başlar ve daha sonra yağmur yağıp ekinlerin bitmesine hamd eder (Cesârî, KT756/5, s. 1044). Şair memduhunu övdükten sonra 1210 yılının muharrem ayına (18 Temmuz 1795) tarih düşürerek manzumesine son verir.

Padişahın tahta çıkışı (Cülus): Osmanlı şairleri padişahların cülusları için pek çok kaside yazmış, tarihler düşürmüşlerdir. Bunlarda padişahın Allah'ın gölgesi olarak tahta çıkıp imâmü'l-müslimîn yani halife olmasına,⁵² güneş gibi tahtı nurlandırmasına,⁵³ ülkenin (mülk-i Süleymânînin) şeref bulmasına,⁵⁴ cihanın baştan sona hurrem olmasına⁵⁵ şükredilir.

⁵¹ Hicrî takvimin ilk ayının muharrem olmasından dolayı "muharremiyye" olarak adlandırılan ve çoğunda asıl amacın padişahın yeni yılını kutlamak olduğu bu tür manzumeler için bkz. Mustafa Uzun, "Muharremiyye", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 9 ve Ahmet Topal, "Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, Erzurum 2007, 96-9. Aşkî Mustafâ ise "mâh-ı receb" redifli manzumesinde 1268 yılının receb ayı (21 Nisan 1852) için hamd ederek tarih düşürür:

İşte bu sâle erişdiñ *hamd ola* târîh-i tâm

Hak mübârek eylesün bu 'Aşkîyâ mâh-ı receb (Aşkî Mustafâ, G73/16, s. 208)

⁵² Celâlî, T10/2, s. 224; Bâdî, T(numarasız)/1, s. 109.

⁵³ Celâlî, T32/1, s. 251.

⁵⁴ Bâkî, K5/1, s. 16; Hâletî, K1/1, s. 84.

⁵⁵ Abdülbâkî Ârif, Tk1/III, s. 117.

Cülusiye⁵⁶ olarak adlandırılan bu manzumelerde padişahlar için “güneş” benzetmesi sıklıkla yapılmış, şairler bu anlatıma uygun şekilde hamdlerini dile getirmişlerdir. Örneğin Nev’izâde Atâyî (ö. 1045/1635), IV. Murâd’ın cülusuna yazdığı kasidede onun tahta çıkmasını güneşin şeref burcuna gelmesine benzeterek hamd eder ki şeref burcu herhangi bir gezegenin Zodyak takımyıldızı içerisinde ulaştığı en yüksek noktadır ve itibar yüksekliğini ifade etmek için kullanılır.⁵⁷ Şair bu şekilde IV. Murâd’ın doğru konuma/hak ettiği makama ulaştığını vurgular:

Subh-dem tahta geçüp şâh-ı Süleymân-te’yîd
Hamdü li’llâh ki şeref burcına geldi hurşîd (Atâyî, K19/1, s. 83)

Bazı cülusiyyelerde yeni padişahın birtakım niteliklerinin ön plana çıkarılıp özellikle bunlar için şükredildiği görülür. Örneğin Bâkî ve Haşmet (ö. 1182/1768-9), III. Murâd ve III. Osmân’ın (salt. 1754-1757) kullarını kayırma ve cömertlik özelliklerine vurgu yaparak aslında lütuf beklentilerini dile getirmişlerdir:

Devletinde mihnet-i devrândan ey Bâkî ne gam
Hamdü li’llâh Pâdişâh-ı bende-perverdür gelen (Bâkî, Ms3/IV, s. 88)

Pes bu devlet bize Bârî’ye teşekkür edelim⁵⁸
 Zât-ı pür-cüduñu Hak eyledi dehre ihsân (Haşmet, T1/27, s. 99)

II. Osmân’a (salt. 1618-1622) sunulmuş bir *Şehnâme*’si de bulunan Ganîzâde ise I. Mustafâ’nın (salt. 1617-1618, 1622-1623) cülusuna yazdığı ve baştan sona padişahın kahramanlığına, düşmanı kahrediciliğine vurgu yaptığı kasidesine hamdle başlar. Şair muhtemelen bu şekilde kendisine zulmettiğini söylediği zalimler için padişahı yardım istemeye (b. 37) zemin hazırlamaktadır:

Hamdü li’llâh eyledi taht-ı sa’âdetde karâr
 Kahramân-ı bahr u ber sâhib-kırân-ı rûzîgâr (Nâdirî, K17/1, s. 150)

⁵⁶ Bkz. Abdülkadir Özcan, “Cülûs”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 113.

⁵⁷ Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, İstanbul 2017, II, 307.

⁵⁸ Divanlarda şairlerin kendilerine ve başkalarına (veya kalem gibi nesnelere) hamd etmeyi telkin edici “şükr/hamd/teşekkür et/eyle/edelim/eyleyeyim” gibi ifadelerine sıklıkla rastlanır: Behcetî, K25/16, s. 369; Hâletî, T1/1, s. 218; Aşkî Mustafâ, T23/1, s. 625 ve T34/60, s. 657.

Sünbülzâde Vehbî'nin (ö. 1224/1809) “Kasîde-i Vassâfiyye der-Sitâyîş-i Sultân Selîm” başlıklı oldukça uzun methiye kasidesi bir yandan cülusiyyeler dışında da padişahların tahta çıkmalarından bahsedildiğini gösterirken diğer yandan tahta geçen sultanın ayırt edici bir özelliği için şükredilmesini örnekler. Vehbî, III. Selîm’i (salt. 1789-1807) cömertlik, kahramanlık gibi tüm padişahlar için kullanılan genel geçer vasıflar⁵⁹ yerine “ıslahatçı zihniyeti” ile saltanatı boyunca askerî, idarî ve iktisadî pek çok yeniliğe imza atması⁶⁰ ile anar. Dolayısıyla yüzyıl ve şartlar değişikçe hamdlerin sebeplerinin/vesilelerinin değiştiği de görülür:

Bi-hamdî’llâh yine tecdîd için ahkâm-ı ecdâdın

Getirdi taht-ı iclâlê Hudâ Sultân Selîm Han’ı (Vehbî, K28/17, s. 141)

Farklı sultanlar için kaleme aldığı manzumelerinde bu sultanların tahta çıkmasına hamd eden Ahmedî, cülusiyyelerin ilk örneği sayılabilecek ürünler vermesi bakımından zikredilmeye değerdir. Şair Emir Süleymân için yazdığı bir terkib-bendinde onun yokluğunun kötü etkilerini anlattıktan sonra tahta geçmesi üzerine duyduğu mutluluğu dile getirerek hamd eder. Şair muhtemelen Ankara Savaşı’ndan sonra Bursa’ya giden Süleymân’ın Timur’un torununun onu yakalamak için harekete geçtiğini duyunca 805 (1402) yılında ailesi, kardeşleri, devlet hazinesi ve arşivleri yanına alıp Gelibolu’ya gitmesini ve 806’da (1404) Bursa’yı hâkimiyeti altına alarak şehre dönüşünü anlatmaktadır.⁶¹

Minnet Hak’a [ki] baht-ıla tahtına geldi şâh

Başına kodı lâle bigi la’lden külâh (Ahmedî, TkI/2, s. 199)

Şair, “‘Dârüssaltana’ olarak kabul edilen Bursa’yı ve Rumeli’nin merkezi Edirne’yi ele geçirmek için birbirleriyle mücadeleye giriş(en)”⁶² dört kardeşten biri olan ve bu mücadeleyi kazanıp Osmanlı padişahı olan I. Mehmed’i methettiği kasidesine de Mehmed’in “tahtına girer erişmesine”

⁵⁹ Bu konuda bkz. Deniz Yağcı, *16. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye*, YLT, Celal Bayar Üniversitesi SBE 2007, 20-178.

⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, “Selim III”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 420-5.

⁶¹ Levent Kayapınar, “Süleyman Çelebi, Emîr”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 83-4; Fahamettin Başar, “Fetret Devri”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 480.

⁶² Halil İnalıcık, “Mehmed I”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 391.

şükrederek başlar. Dolayısıyla bu methiye I. Mehmed'in kardeşlerini yenip Bursa'yı ikinci ve son kez ele geçirmesinden -813'ten (1411)- sonra söylenmiş olmalıdır (Ahmedî, K9/1, s. 29).⁶³

Osmanlı şairleri padişahlar dışında, Kırım'da hüküm süren Giray hanedanına mensup Kırım hanlarının⁶⁴ tahta çıkışlarını da tebrik etmişlerdir. Osmanlı himayesinde bulunan bu zatların bazıları için şiirler yazan Ağazâde Örfî (ö. 1192/1778[?]) bir kasidesinde II. Mengli Giray'ın (salt. 1724-1730, 1737-1739) 1150'de (1737) ikinci kez han oluşuna⁶⁵ şükreder:

Cihâna müjde-i teşrîfi çünkü râygân oldu
Dedim kendi efendim *hamdü li'llâh* yine han oldu (Örfî, T15/1, s. 255)

Bir göreve başlama/atanma: Padişahların tahta çıkmalarına cülüsiyyeler yazan Osmanlı şairleri yeni bir memuriyete başlayan zatları tebrik etmek, onlara bağlılıklarını ve lütuf beklentilerini bildirmek için de kasideler veya tarih manzumeleri yazmışlardır. Çeşitli mesleklerle ilgili terminoloji de barındırabilen bu şiirlerde şairler söz konusu makama adı anılan kişinin gelmesi/atanması,⁶⁶ böylece bu zatın itibar bulması,⁶⁷ kapısının âlemin sığınağı olması,⁶⁸ âlemin/o makamın nizam/adalet/şeref/süs vb. bulması,⁶⁹ şairin/halkın/salihlerin dualarının kabulü⁷⁰ gibi sebeplerle hamd ederler:

Hamdü li'llâh ki Hasan-zâde Hüseyin'i kıldı
Haremeyn'e yazıcı lutf-ı Hudâ-yı Kâdir (Celâlî, T164/1, s. 343)
Tâ ki olunduñ vezâret birle da'vet dergehe
Hamdü li'llâh 'izzet ile ber-mezîd oldu kapuñ (Nazmî, T324/1, s. 3967)

⁶³ *a.g.m.*, 391; Başar, *a.g.m.*, 481.

⁶⁴ Halil İncalcık, "Kırım", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 450-8; Halil İncalcık, "Giray", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 76-8.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa İsen, "Nevâyi, II. Mengli Giray", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatuisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1376> (21.04.2018)

⁶⁶ Celâlî, T127/1, s. 320 ve T130/1, s. 322; Nazmî, T339/2, s. 3972.

⁶⁷ Nazmî, T323/1, s. 3967 ve T332/1, s. 3970.

⁶⁸ Nazmî, T148/1, s. 3908 ve T287/1, s. 3954.

⁶⁹ Nedîm, K12/48, s. 63; Ahmed Rüşdî, K6/2, s. 27; Celâlî, T96/1, s.299; Nâdirî, K23/1, s.167.

⁷⁰ Zâtî, K28/4, s. 94; Neylî, T57/1, s. 451; Alî Emîrî, T16/7, s. 242.

Hamdü li'llâh kademi kıldı müşerref sadrı
Oldı makbûl niyâz-ı 'ulemâ vü sulehâ (Nâmî, 25/21, s. 82)

Bir şahsın aynı makama ikinci veya üçüncü kez atanmasını konu edinen ve buna şükrü içeren manzumeler de oldukça fazladır.⁷¹ Bosnalı Sâbit (ö. 1124/1712) muhatabının görevden uzak kaldığı zamanda yaşananları güzel bir benzetmeyle anlatır:

Li'llâhi'l-hamd yine Hazret-i Şeyhü'l-İslâm
Oldı tekrâr şeref-bahş-ı makâm-ı fetvâ
Bâğ-ı 'ilmün suyu yabana akarken *sad şükr*
Yine eski yolını buldı kadîmî mecrâ (Sâbit, T25/1, 3, s. 193)

Divanlarda meslek erbaplarının “terfi (terakkî)” etmesine de değerlerinin artması, saygın hâle gelmeleri gibi nedenlerle şükredilir.⁷² Edirneli Nazmî kapıcılar kethüdası⁷³ olan bir zat için şunları söyler:

Kethudâlıkları kapucularuñ
Tapuña oldı terakkî bulduñ
Şükr Hakk'a ki sa'âdetle tamâm
Yücerək pâyelere toğrulduñ (Nazmî, T134/1-2, s. 3902)

Atanan kişilerin bazı özelliklerinin sıralanıp bunlar için şükredilmesi o görevin gerektirdiği vasıfları, dolayısıyla o dönem insanının söz konusu makamdan beklentilerini göstermesi bakımından önemlidir. Nâmî, Abdürrahîm Efendi'nin (ö. 1066/1656) Anadolu kazaskerliğine atanmasına onun faziletli, ilim ve edeb sahibi, şeriata ve peygambere bağlı olduğunu söyleyerek şükreder:⁷⁴

⁷¹ Neylî, K11/4, s. 265; Celâlî, T79/1, s. 288 ve T114/1, s. 311; Nazmî, T158/1, s. 3911.

⁷² Nazmî, T177/1-2, s. 3919 ve T332/1, s. 3970.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Kapıcı”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 345-6.

⁷⁴ Celâlî de Kethüdâzâde Efendi adlı Rumeli kazaskeri için yazdığı tarihte “salâh, zühd ve ilim” kavramlarını vurgulayarak şükreder (Celâlî, T110/1, s. 309). Yine Celâlî, şeyhülislamlık vazifesine getirilen Mehmed Mekki Efendi'nin (ö. 1212/1797) “dânâ-yı himem-güster ve nihrîr-i hüner-pîrâ” olduğunu söyleyerek şükretmiştir (Celâlî, T65/1, s. 278). Ayrıca bkz. Ahmed Rüşdî, T6/1, s. 153; Çeşmîzâde Reşîd, T17/2, s. 260.

Hamdü li'llâh sadr-ı 'âli-câh-ı Anatoli'ya
Fazlıla meşhûr bir mahdûm-ı emceddür gelen

Hamdü li'llâh bir vücûd-ı kâmil-i 'ilm [ü] edeb
Pertev-i şems-i şerî'at zıll-i Ahmed'dür gelen (Nâmî, T41/1-2, s. 310)

Bazı zatlar, anılan özelliklerle meşhur tarihî ve/veya efsanevî kişiliklere benzetilerek ya da onlarla kıyaslanarak övülür.⁷⁵ *Medine Tarihi* adlı bir eseri de olan ve yirmi yıldan fazla Medine'de ikamet eden⁷⁶ Aşkî Mustafâ (ö. 1288/1871-1294/1877 arasında), Dâver Paşa'nın şeyhülharem⁷⁷ olarak Medine'ye gelmesine,⁷⁸ Arapça bilmek zorunda olan âlimler olan şeyhülharem-lerin bu yönlerine atıfta bulunarak ve Harîrî (ö. 516/1122)⁷⁹ ile Taberî'nin (ö. 310/923)⁸⁰ adını anarak şükreder:

'İlm ile bahs idemez gelse Harîrî Taberî⁸¹
Hamdü li'llâh bize kâmûs-ı belâgat geldi (Aşkî Mustafâ, T13/19, s. 608)

⁷⁵ Ahmed Rüşdî, T6/1, s. 153; Neylî, K11/4, s. 265.

⁷⁶ Melek Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı-Edisyon Kritik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2007, 7 ve 20.

⁷⁷ "Mescid-i Harâm ile Mescid-i Nebevî de ders veren tanınmış âlimlere, burada görev yapan hizmetlilerden sorumlu kişilere, ayrıca Mekke ve Medine'nin yönetimini üstlenen kimselere verilen unvan". Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Şeyhülharem", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 90-1.

⁷⁸ "Berây-ı Kudûm-i Dâver Paşa Şeyhü'l-harem-i Medîne-i Münevvere" adını taşıyan ve "geldi" redifli bu kaside aslında bir kudumiyyedir. Manzume Dâver Paşa'nın Medine'ye atanarak gelmesini anlattığı için bu başlık altında incelendi.

⁷⁹ Osmanlıda çok okunan *Makâmât* adlı eserin sahibi ünlü dil âlimi hakkında bkz. Hulusî Kılıç, "Harîrî", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 191-2.

⁸⁰ Taberî Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan ilimlerine vakıf bir müfessir, tarihçi, muhaddis, fakih ve şairdir. Bkz. Mustafa Fayda-Y. Şevki Yavuz-M. Suat Mertoğlu, "Taberî, Muhammed b. Cerîr", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 314-20.

⁸¹ Bazı metinlerde "Taberistanlı Cerîr anlamındaki Cerîr-i Taberî yerine Darîr ü Taberî veya Harîrî Taberî yazıldığı" görülmektedir. Bkz. Cemâl Kurnaz-Halil Çeltik, "Muşşerden Uzun Musammatlar ve Bilinmeyen Nazım Şekillerinden Yirmilik", *Turkish Studies (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, IV/2, Ankara 2009, 872. Burada da aynı durum söz konusu olabilir; ancak Aşkî'nin Harîrî'ye başka manzumelerde de gönderme yaptığı görülür (Aşkî, T12/10, s. 605 ve T80/8, s. 693).

Bazı manzumelerde kişilerin hakkıyla söz konusu göreve getirildiğinin vurgulanması “liyakat”ın dolayısıyla adaletin şairler (ve tabii halk) tarafından önemsendiğini gösterir. Örneğin Edirneli Nazmî Süleymân Paşa'nın (ö. 954/1547) vezirliğinin hak edilmiş olduğunu vurgulayarak şükretmiştir:⁸²

Devlet ü 'izzet ü ikbâl-ile bi'l-istihkâk
Şükr kim geldi vezîr oldu Süleymân Paşa (Nazmî, T60/1, s. 3876)

Yaşanılan zaman, hüküm süren padişah ve/veya memduhun özellikleri: Türü ne olursa olsun (fethiyye, cülusiyye, kudumiyye, methiye vb.) divanlardaki manzumelerde yaşanılan devrin, hüküm süren padişahın ve/veya devlet görevlilerinin birtakım özellikleri için şükürler bulunur. Öncelikle şairler o devirde yaşamalarına/o zamana erişmelerine hamd ederler:

Bi-hamdi'llâh yetişdim kuvvet-i bahtım ile ben de
Zamân-ı kâm-bahş-ı Hazret-i Sultân Selîm Han'a (Vehbî, K19/2, s. 109)

Bazıları ise “marifet, adalet, emniyet, metanet, himmet, huzur, mutluluk, zafer kazanma, şeriat üzere olma” gibi nedenlerle, cenneti bile kıskandıran devirleri veya padişahlar/devlet görevlileri/memduhlar için Allah'a şükretmişlerdir. Divanlarda bu tür hamdlerin pek çok örneğini bulmak mümkündür:⁸³

Hamdü li'llâh ki zemânında Muhammed Han'ı
Geçdi eyyâm-ı cehâlet irişüp fazl-ı Hudâ (Nâdirî, K22/7, s. 194)

Pâdişah 'adl-ile *bi-hamdi'llâh*
Zulmdan kamu halka me'mendür (Ahmedî, K32/8, s. 88)

Cenâb-ı Hak hatâdan saklasın zât-ı hümayûnuñ
Bi-hamdi'llâh cihân 'ahdiñde cümle emn ü râhatdır (Nedîm, K13/45, s. 66)

⁸² Nazmî, T27/2, s. 3864, T100/2, s. 3890 ve T187/1, s. 3920; Çeşmîzâde Reşid, T33/4, s.271.

⁸³ Behcetî, 9/6, 10, s. 292 ve 293; Abdî, T11/14, s. 238; Dânişî, K11/10, s. 94; Âlî, Kt3/1-3, s. 89; Alî Emîrî, K7/14, s. 166; Nâbî, K15/37, s. 91 ve T16/30, s. 165; Nefî, K59/1, s. 408; Nedîm, K12/49, s. 63.

Nefî, Şeyhülislam Esad Efendi'ye (ö. 1034/1625) yazdığı kıtada doğru-
dan memduhunun o olmasına şükreder:

Hele şükürüm budur ki memdûhum
‘Âlemün sadr-ı dîn-penâhıdur (Nefî, Kt1/27, s. 433)

Özellikle içinde bulunulan zamanda irfan ve hüner sahiplerinin, âlim
ve sanatçıların korunup kollanması, lütuf görmesi şairler tarafından şükür
ve takdirle karşılanır:⁸⁴

Hamdü li'llâh öyle bir vakt-i ‘inâyetdir bu kim
Ehl-i dâniş rağbet-i şâhenşeh-i devrân bulur (Vehbî, K18/9, s. 106)⁸⁵

Askerî/siyasî başarılar: Osmanlının cihan hâkimiyeti idealini
desteklemek amacıyla, çıkılan seferler, yapılan gazalar ve fetihler, kazanılan
zaferler ile ilgili pek çok kaside/tarih manzumesi kaleme alınmış, bunlarda
veya methiye kasidelerinde fethin nasip olması, padişahın/vezirin muzaffer
olması, bir şehir/kale/boğazın alınması, müjdeli haberin ulaşması veya şairin
bunun tanığı/övuçüsü olması gibi nedenlerle şükredilmiştir.⁸⁶

Bi-hamdî'llâh refik oldı yine tevfik-i Rabbânî
Muzaffer kıldı sultân-ı cevân-baht-ı cihânbanı (Bâkî, K14/1, s. 33)

Hamdü li'llâh çemen-i feth-i Süleymânîde
Oldı dil bülbülü şevk ile senâ-hân-ı gazâ (Aşkî, KM17/26, s. 163)

Padişahı/devleti temsil eden Osmanlı ordusunun/İslam askerinin gücü,
kalabalıklığı, kahramanlığı, nizamı pek çok şiirde şükredilerek anlatılır.⁸⁷
Birrî askerinin cesaretine “kırgın aslan” benzetmesiyle şükrederken “1788’de
Avusturya seferi sırasında Ordu-yı Hümayun kadılığı nâibliği yap[an]”⁸⁸
Sünbülzâde ordunun düzenine hamd eder:

⁸⁴ Nefî, K27/51, s. 230.

⁸⁵ Ayrıca bkz. Vehbî, K15/46, s. 98; Çeşmizâde Reşid, 8/43, s. 98.

⁸⁶ Celâlî, T2/1, s. 216; Cem’î, T8/1, s. 194; Abdülbâkî Nâsır, K11/1, s. 29.

⁸⁷ Sâbit, K23/26, s. 96; Birri, Mt4/6-7 ve 44, s. 187 ve 189.

⁸⁸ Selim Sırrı Kuru, “Sünbülzâde Vehbî”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 140.

Hamdü li'llâh himmet-i sultân-ı 'adl-âyîn ile
Leşker-i İslâm'ın oldu her biri şîr-i jiyân (Birri, Mt4/5, s. 187)

El-minnetü li'llâh ki nizâm üzre müretteb
Tedbîr ile ser-te-ser ordu-yı hümâyûn (Vehbî, K9/9, s. 86)

Divan şairleri, sefer hâlindeki Osmanlı ordusu ya da donanması için de şükrederler. Zira “mübarek” olduğu düşünülen sefer yeni bir zaferin/fethin ilk adımı dolayısıyla müjdecisidir:

Hamdü li'llâh yine der-kâr olup bâd-ı şimâl
Çıkdı deryâya donanma-yı hümâyûn-ikbâl (Cem'i, K7/1, s. 95)

Bi-hamdi'llâh mübârekdir sefer şevketlü hünkârım
Nümâyân oldu âsâr-ı zafer şevketlü hünkârım (Vehbî, K12/1, s. 88)

Osmanlı donanmasına güç katan savaş gemilerinin yapılıp suya indirilmesi de şairler tarafından sevinç ve şükürlerle karşılanmıştır. Nedîm, 1134'te (1722) yapılan üç ambarlı kalyon⁸⁹ için defaatle tarih düşürüp hamd eder:⁹⁰

Âba üç anbarlı kıldı meymenet ile nüzûl
Şükr İlah'a indi üç anbarlı sa'd eyyâmda (Nedîm, Kt 15/11, s. 124)

Bu muhteşem ve coşkulu ordu/donanma karşısında “düşmân-ı dîn”in kanlara gark olması;⁹¹ aklını kaybetmesi;⁹² makhûr (bozulmuş), dağılmış, müdemmer, zelil, helâk veya bed-nâm olması;⁹³ dolayısıyla nâ-kâm hâle düşmesi⁹⁴ şükürle anlatılır. Zira bu İslâm'ın küfre üstünlüğüdür. Hâletî düşmanın elindeki imkânlara rağmen imanın nurunun ateşe/küfre üstünlüğüne, Ganîzâde “gazi” olarak nitelendirdiği Sultan Ahmed'in kâfirden - Sinop kıyılarını yağmalayan Kazaklardan⁹⁵ intikam almasına⁹⁶ şükreder:

⁸⁹ İdris Bostan, “Gemi (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 14.

⁹⁰ Ayrıca bkz. Nedîm, Kt15/7, s. 124 ve Kt16/9, s. 125.

⁹¹ Âsım, K6/11, s. 179; Birri, Mt4/8, s. 187; Nedîm, K15/27, s. 70.

⁹² Behcetî, K14/20, s. 317.

⁹³ Celâlî, T2/12, s. 217; Cemâlî, 6/9, s. 121; Kâtibzâde Sâkıb, Kt15/15, s. 102; Atâyî, K15/57, s. 77.

⁹⁴ Abdî, Tk10/12, s. 212.

⁹⁵ Mücteba İlgürel, “Ahmed (I)”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 32.

⁹⁶ Düşmandan intikam almakla ilgili ayrıca bkz. Hâletî K9/1, s. 101; Vehbî, T46/33, s. 338.

Tayanurdu be-gâyet top-ı âteş-bârına düşmen
Bi-hamdî'llâh ki gâlib geldi nâra nûrî îmânun (Hâletî, K7/9, s. 96)

Hamdü li'llâh husrev-i gâzî şeh-i 'âlî-makâm
 Tîğ-i 'âlem-gîr ile kâfirden aldı intikâm (Nâdirî, K13/1, s. 139)

Mısır, Yemen, Hemedan, Revan, Şirvan, Rodos, Belgrad, Niş, Nemçe (Avusturya) vilayetleri; Kamanıçe, Çehrin ve Koron kaleleri; Mehadiye Boğazı şairlerin fethine şükrettikleri yerlerden sadece bazısıdır.⁹⁷ Nedîm, Revan'ın fethinden hemen sonra düzenlenen ve padişahın da katıldığı mecliste şükür için bir tatlı çeşidi olan revani yemenin gerekliliğinden bahsederek söz oyunu yapar:

Sad-bâr-ı şükr ü minnet aldı yine Revân'ı
 Hakan-ı rub'-ı meskûn Sultân Murâd-ı Râbî' (Atâyî, T25/1, s. 278)

Tezkîr için feth-i Revân ni'meti *şükriün*
 Meclisde gerek kim gele helvâ vü revânî (Nedîm, K25/14, s. 92)

Divanlarda Osmanlı şairlerinin imparatorluk içindeki askerî-siyasî mücadeleler/isyanlar ile ilgili manzumeleri ve bunların bastırılmasına şükürleri de yer almaktadır.⁹⁸ Bu anlamda özellikle Celâlî isyanlarının yansımaları görülür. Edirneli Nazmî, 962'de (1555) gerçekleşen Düzmece Mustafâ hadisesini⁹⁹ ayrıntılarıyla anlattığı tarihinde kendini Şehzade Mustafâ olarak tanıtan kimseyi "müfsid", etrafında topladıklarını şeytan ordusu (hayl-i şeyâtîn) olarak niteler (b. 1-2). Şair söz konusu şahsın idamıyla sonuçlanan bu isyanın hızlı bir şekilde bastırılmasına hamd etmektedir:

Tutuldu bî-ta'ab pes devletinde şeh Süleymân'ın
 Zevâl irdi *Hudâ'ya hamd* tîz günde o bed-hâle (Nazmî, T353/4, s. 3977)

⁹⁷ Örnekler için bkz. Za'îfi, T10/1, s. 258; Ahmed Rüşdî, T2/2, s. 151; Celâlî, T21/1, s. 236.

⁹⁸ Lebib, T8/36, s. 197 ve T34/1, s. 227. Lebib'in bahsettiği olayların tarihi arka planı için bkz. Kenan Bozkurt, "Şehir Tarihi ve Tarihe Tanıklık Bağlamında Lebib'in Tarihleri", *SOBİDER*, 17, Malatya 2017, 221-5.

⁹⁹ Kaynaklarda Celâlîlik olarak geçen ve Şehzade Mustafa'nın idamından (1553) sonra ortaya çıkan Düzmece Mustafa isyanı ile ilgili bkz. Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyancıları", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 253.

Ganîzâde de aldığı “sert ve kanlı tedbirler sonucu” Celâlî baskısının Anadolu halkı üzerindeki etkilerini ortadan kaldıran Kuyucu Murâd Paşa’ya (ö. 1020/1611)¹⁰⁰ yazdığı kasidesinde on yedinci yüzyılın hemen başında Halep, Anadolu ve Bağdat’ta ortaya çıkan isyanlardan bahseder. Kiminin adını anarak kimine gönderme yaparak Kalenderoğlu Mehmed, Canbulatoğlu Alî, Tavîl Ahmed, Meymûn gibi Celâlî reislerinin kötülük ve fitnelerini anlatır (b. 2-5). Şair bir taraftan kâfir kralın da savaşı âdet edinip İslam askerine rahat vermediğini söyler (b. 6). Kuyucu Murâd Paşa hem Celâlî isyanlarını bastırmış, hem de çok uzun yıllar süren Osmanlı-Avusturya mücadelesini Zitvatorok Antlaşması ile sonlandırmıştır. Dolayısıyla Ganîzâde, Paşa’nın iç huzuru sağlamasına ve uzun yıllar süren savaşlar sonucunda sulh yapmasına hamd etmiştir. Şair Celâlî isyanlarına gönderme yapacak şekilde Allah’ın ismi olan “zü’l-celâli ve’l-ikrâm”¹⁰¹ ibaresini de kullanarak sanat yapar:¹⁰²

Hezâr şükr ki âhir bu hâli def itdi

Kemâl-i merhamet-i zü’l-celâli ve’l-ikrâm (Nâdirî, K24/10, s. 170)

Barış (Sulh): On yedinci yüzyıldan sonra savaşlar sonrasında yapılan barışlar -özellikle Karlofça (1110/1699) ve Pasarofça (1130/1718)- için sulhiyeler¹⁰³ yazılmış, şairler bunlarda savaşın bitip dünyanın yeniden düzen bulması; fitne, keder ve gözyaşının yerini barış günleri, huzur, sükûnet ve emniyetin alması gibi nedenlerle hamd etmişlerdir.¹⁰⁴ Hamd söyleminin bağlamının/vesilesinin farklılaşması bir yandan kasidelerde bir araya

¹⁰⁰ Kuyucu Murâd Paşa ve dönemindeki Celâlî isyanları hakkında bkz. *a.g.m.*, 254 ve Ömer İşbilir, “Kuyucu Murad Paşa”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 507-8.

¹⁰¹ “Azamet ve kerem sahibi”.

¹⁰² Nâdirî, Murâd Paşa’ya yazdığı bir diğer kasidesinde de onun Celâlî zulmetini def ederek nur-ı cemale mazhar olduğunu söyler. Böylece söz oyunları ile Allah’ın celal ve cemal sıfatlarını hatırlatır (Nâdirî, K25/36, s. 175).

¹⁰³ Nâbî, Sâbit ve Seyyid Vehbî’nin sulhiyelerinden yola çıkılarak bu türle ilgili yapılan çalışma için bkz. Bayram Rahimguliyev, *Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyeler*, YLT, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007. Nâbî ve Sâbit’in sulhiyeleri için ayrıca bkz. Ali Fuat Bilkan, “İki Sulhiye ve Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi”, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, İstanbul 2006, 66-96.

¹⁰⁴ Rahimguliyev, şairlerin toprak kaybına rağmen hamd etmelerine dikkat çekerek bu şekilde toprak ve otorite kaybına göz yumduklarını söyler. Kaybedilenlerin görünme-yişini ve yenilgi karşısında bile sevinir hâle gelmeyi de sanatçıların/toplumun barış

gelen kelimelerde değişiklik meydana getirmesi diğer yandan Osmanlı aydınının/toplumunun değişen zihniyet yapısını göstermesi açısından kayda değerdir. Zira on yedinci yüzyılın sonuna kadar padişahın cihan hâkimiyeti ideali şairler tarafından tereddütsüz desteklenirken 1699'dan ya da başka bir deyişle on sekizinci yüzyılın başından itibaren sulh kavramı önem kazanmaya başlamış, sulhün özlemini çeken bazı şairler divanlarında savaş karşıtı söylemlerle padişahları barışa yönlendirmişlerdir.¹⁰⁵

Âsım (ö. 1122/1710), divanındaki 7. kasideye¹⁰⁶ barışın memlekette oluşturduğu olumlu havayı anlatarak başlar (b. 1-15) ve sulh için şükreder:

Bi-hamdi'llâh münevver oldı subh-ı sulh ile 'âlem
Zalâm-ı fitne hep peygûlelerde ihtifâ eyler (Âsım, K7/16, s. 185)

Şairin bahsettiği sulh “Osmanlılar’ın başarısız Viyana kuşatması ardından Avusturya, Lehistan, Venedik’in oluşturduğu ve 1695’te Rusya’nın da katıldığı müttefik kuvvetler karşısında değişik cephelerde yaptıkları mücadelelere son veren Karlofça Antlaşması”dır.¹⁰⁷ Şair daha sonra “bu sulha bâ’is” (b. 17) olan Râmî Paşa’nın (ö. 1119/1708) övgüsüne geçer ki Râmî Mehmed Paşa Karlofça barış müzakerelerinde başmurahtas (delege) olarak bulunmuştur.¹⁰⁸ Âsım övgüsü boyunca farklı beyitlerde Mehmed Paşa’nın bu barış antlaşmasıyla devlete/topluma yaptığı katkılardan bahseder (b. 21, 36, 64).

olmasaydı devletin daha kötü bir duruma düşeceğinin farkında olmalarına bağlar. Bunu da A. Fuat Bilkan gibi yeni bir anlayış ve dünya görüşünün yansıması olarak yorumlar. Bkz. Rahimguliyev, *a.g.t.*, 42-8 ve 66.

¹⁰⁵ Nuran Tezcan, Atâyi’nin *Sâkinâme* (‘*Âlemnümâ*) ve *Nefhatü'l-Ezhâr* mesnevilerinin sebep-i teliflerinden yola çıkarak bu savaş karşıtı söylemin on yedinci yüzyılın başında da var olduğunu belirtir. Bkz. Nuran Tezcan, “Sebeb-i Teliflere Göre Mesnevi Edebiyatının Tarihsel Dönüşümü”, *Doğu-Batı*, 52, Ankara/İstanbul 2010, 56 ve 61-2.

¹⁰⁶ İlgili çalışmalarda muhtemelen görülmediği için üzerinde durulmayan bu kaside de bir sulhiye örneğidir. Zira şair övgüsünü “sulh” söylemi etrafında geliştirir. *Âsım Divanı* üzerinde yapılan çalışmada [Musa Tozlu, *Âsım (öl. H. 1122/M. 1710) Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2013.] başlığı bulunmayan bu kasidenin sulhiye olduğu fark edilmemiştir. Tezde şairin “Sulhiyyedür” başlıklı kasidesi (K17) divandaki tek sulhiye örneği olarak gösterilir. Şairin bir diğer sulhiyesi için bkz. Âsım, K12, s. 208-15. Son olarak Âsım’ın sulhiyeleriyle ilgili bir yazı yazmakta olduğumu belirtmek isterim.

¹⁰⁷ Abdülkadir Özcan, “Karlofça (Karlofça Antlaşması)”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 504.

¹⁰⁸ Recep Ahışalı, “Râmî Mehmed Paşa”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 449-51.

Şair divanındaki bir diğer kasidede dönemin padişahı II. Mustafâ, barışın sağlanmasında çaba harcayan Amcazâde Hüseyin Paşa (ö. 1114/1702) ve Râmî Mehmed'i övdükten (b. 26-52) sonra halkın asayiş bulmasına hamd eder:

Hakk'a şükr ü sipâs ola dâ'im
Buldı âsâyîşi kibâr ü sığar (Âsım, K17/53, s. 238)

1683-1699 yılları arasında devam eden ve Karlofça Antlaşması ile son bulan bu savaşlar esnasında Bosna'da bazı kaleler işgal edilmiş, antlaşma yapılırken de bunlarla ilgili uzun tartışmalar yapılmıştır.¹⁰⁹ Dolayısıyla Bosna'da bu uzun savaşların etkileri bir hayli hissedilmiştir. Âsım aynı kasidede Bosna valisi Halîl Paşa'yı (ö. 1715) da överek Bosna'nın antlaşmadan sonraki yeni durumuna şükreder:

Hakk'a minnet diyâr-ı Bosna'da hiç
Kalmadı şimdi kimse zâr u nizâr (Âsım, K17/73, s. 240)

Bir diğer Bosnalı şair Sâbit de Amcazâde Hüseyin Paşa'nın övgüsü için yazdığı kasidesine Nâbî (ö. 1124/1712) gibi hamdle başlar.¹¹⁰ Onun hamdinin sebebi Karlofça'ya fetva çıkmasıdır. Şair barışı şerbete, savaşı içilmesi haram olan şaraba benzeterek toplumun savaş ve barışa bakış açısını oldukça hoş bir şekilde yansıtmıştır. Böylece daha önceki yüzyıllardaki "şehadet şerbeti barış şerbetine dönüşmüştür".¹¹¹

Şükr-i Bârî ki be-fetvâ-yı imâm-ı İslâm
Şerbet-i sulh helâl oldu mey-i ceng harâm (Sâbit, K41/1, s. 142)

Nedîm ise "18. yüzyılın başında özellikle İbrâhîm Paşa'nın gayretleriyle oluşturulan barış ve istikrar dönemi"nden¹¹² son derece memnun görünmektedir. Şair İbrâhîm Paşa için yazdığı methiyede savaş (rezm) zamanının

¹⁰⁹ Özcan, "Karlofça", 504 ve 506.

¹¹⁰ Nâbî'nin meşhur beyti şöyledir: *Li'llâhi'l-hamd* olup ma'reke-i ceng tamâm/Buldı 'âlem yeñiden sulh u salâh ile nizâm (Nâbî, K13/1, s. 72) Şair aynı kasidenin 95. beytinde de hamd eder.

¹¹¹ Rahimguliyev, *a.g.t.*, 41. Sulhiyelerdeki bu imge değişimi için bkz. *a.g.t.*, 49-60.

¹¹² Nedîm, *Nedîm Dîvânı*, haz. Muhsin Macit, Ankara 2017, 10.

geçtiğini, artık bezm vakti olduğunu (b. 2) dile getirir ve bu sulh dönemine şükreder:

Bi-hamdî'llâh yine feyz-i safâ şâmil cihân üzre
Cihân âsâr-ı hükm-i sulh ile emn ü amân üzre (Nedîm, K5/1, s. 40)

Memduhun bir yeri teşrifî: Padişahın (bazen bir paşanın) seferden dönüşünün veya av, kışlama gibi nedenlerle bir şehre gelişinin, herhangi bir memduhun çeşitli sebeplerle bir yeri teşrifinin anlatıldığı kaside ve tarih manzumelerinde söz konusu zatın selamle/sıhhatle o yere varması,¹¹³ (böylece) yüzünü görmenin nasip olması,¹¹⁴ eteğinin öpülebilmesi,¹¹⁵ halkın/şairin muradına ermesi¹¹⁶ ve şehrin şeref bulması¹¹⁷ gibi nedenlerle şükürlere rastlanmaktadır. Kendisi de bir asker olan ve Kanunî ile pek çok sefere katılan¹¹⁸ Üsküdarlı Aşkî bir kasidesinde Kanunî ve gazilerin, Azmizâde Hâletî (ö. 1040/1631) ise bir tarih manzumesinde III. Mehmed'in (salt. 1595-1603) gazadan/seferden sağlıklı dönmesine¹¹⁹ hamd eder. Konu ne olursa olsun (doğum, teşrif, cülus vb.) özellikle tarih düşürülen beyitte hamd etme pek çok şairde görülen yaygın bir tutumdur.¹²⁰

Fezâ-yı kudsi ervâh-ı şehîdân eyleyüp mesken
Bi-hamdî'llâh girü sıhhatle cümle gâziyân geldi (Aşkî, KM28/9, s. 196)

Hamd idüp Hâletî didi târih
Geldi şâh-ı cihân selâmetle (Hâletî, T4/4, s. 220)

Ganîzâde Nâdirî (ö. 1036/1627) de 1612 yılı aralık ayı sonlarında süreklilik için İstanbul'dan Edirne'ye giden ve burada geçirdiği kışın ardından

¹¹³ Aşkî, KM28/9, s. 196; Hâletî, T4/4, s. 220; Nazmî, Mk2/1, s. 3780.

¹¹⁴ Ahmedî, Tk5/1, s. 208; Nâdirî, K6/7, s. 120; Nazmî, Mk2/5, s. 3780.

¹¹⁵ Nedîm, K30/6, s. 97.

¹¹⁶ Aşkî Mustafâ, T77/34, s. 687; Nefî, K25/9, s. 215.

¹¹⁷ Yârî, Kt77/1, s. 987.

¹¹⁸ İsmail Ünver, "Aşkî, Üsküdarlı", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 23.

¹¹⁹ Gazadan dönmeye ilgili hamd örnekleri için ayrıca bkz. Celâlî, T57/1, s. 270; Behcetî, K15/1, s. 321; Vechî, 121/4, s. 100.

¹²⁰ Diğer bazı örnekler için bkz. Aşkî Mustafâ, T34/60, s. 657 ve T77/45, s. 688; Örfî, T13/1, s. 253; Rehâyî, T13/1, s. 132; Nazmî, T42/2, s. 3870.

baharla birlikte (nisan ortalarında) Bolayır, Gelibolu üzerinden avlanarak 14 Mayıs 1613'te İstanbul'a varan I. Ahmed'e¹²¹ (salt. 1603-1617) yazdığı kaside Padişah'ın İstanbul'a dönüşüne hamd etmektedir:

Bi-hamdî'llâh yirine geldi halk-ı 'âlemün cânı
Şu dem kim 'izz ile taht-ı kadîminde karâr itdi (Nâdirî, K11/35, s. 136)

Bu sürekle avıyla ilgili ayrıntılı bilgiler içeren kasidesini 14 Mayıs 1613'te ya da hemen sonrasında yazdığı anlaşılabilir şairin bu esnada I. Ahmed'in yanında olduğu bilinmektedir.¹²² Zaten kendisi de bir sonraki beyitte bu yolculuk esnasında Padişah'ın hizmetinde olmasına şükretmektedir:

Hudâvendâ Hudâ'nuñ *şükri*n eyler Nâdirî benden
Ki her sâ'at rikâbuñda anı hıdmet-güzâr itdi (Nâdirî, K11/36, s. 136)

Lâle devrinin eğlencelerini tablo çizer gibi anlatan Nedîm'in "Teşrif-i Sadr-ı 'Âlî İbrâhîm Paşa be-Sarây-ı Mustafâ Paşa be-Şeb-i Helvâ" başlıklı kasidesi Paşa'nın bir kış gecesinde düzenlenen helva sohbetine¹²³ gelişine hamdle başlar.¹²⁴ Beyitteki "yine" sözcüğü özellikle Sadrazam İbrâhîm Paşa (ö. 1143/1730), İbrâhîm Paşa'nın damatları kaptan-ı derya Mustafâ Paşa (ö. 1143/1730) ve Mehmed Kethüdâ'nın (ö. 1143/1730) saray/konaklarında düzenlenen, sıklıkla padişahın da teşrifıyla yapılan¹²⁵ meclislere/eğlencelere işaret etmektedir:

Hamdü li'llâh yine ikbâl ile düstûr-ı güzîn
Geldi bu meclise mânend-i meh-i ferverdîn (Nedîm, K26/1, s. 93)

Şairler bazen gelen/teşrif eden kişinin kimliğine ya da mesleğine uygun özelliklerini ön plana çıkararak hamd ederler. Örneğin Cem'î (ö. 1070/1659-

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şenol Çelik, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2002, III/III. kısım, 6.

¹²² Mustafa Uzun, "Ganîzâde Mehmed Nâdirî", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 355.

¹²³ Kış toplantıları hakkında kullanılan bu tabirle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, *a.g.e.*, 797-9.

¹²⁴ *Nedîm Divanı*'nda Damad İbrâhîm Paşa'nın helva sohbetini teşrifî dolayısıyla hamdin diğer örnekleri için bkz. Nedîm, K28/3-5, s. 95 ve K30/6, s. 97.

¹²⁵ Pakalın, *a.g.e.*, 798-9.

60), IV. Murâd'la (salt. 1623-1640) birlikte gittiği Bağdat seferinden dönen Şeyhülislam Yahyâ'ya (ö. 1053/1644) yazdığı kasidede insanların, irfan ehlinin kiblesinin âsîtanı olan Şeyhülislam'ın gelmesinden dolayı şükür secdesi yapmaları gerektiğini vurgular. “Bir nimete kavuşma veya bir sıkıntı ya da musibetten kurtulma sebebiyle Allah'a karşı şükran ifadesi olarak yapılan”¹²⁶ şükür secdesi, pek çok şairin çeşitli konular dâhilinde kullandığı bir tabirdir:¹²⁷

Secde-i şükr iderek yârân teveccüh eylesün
Âsîtan-ı kible-i erbâb-ı ‘irfândur gelen (Cem’î, K10/17, s. 110)

Şairlerin kendilerinin ve tüm şehrin sevincini dile getirdikleri bu manzumelerde coşkunun asıl nedeni -seferden dönülüyorsa zafer kazanmanın yanı sıra- memduhun, özellikle de padişahın gittiği şehri ve insanlarını (ve elbette şairi) lütuflarıyla mamur etmesidir. Bâlî (ö. 1001/1592'den sonra), II. Selîm'in avlanmak için Edirne'ye gelmesi üzerine yazdığı kasidede Padişah'ı Hüma kuşuna benzeterek onun şehre uğur, zenginlik, bolluk getirdiğini anlatmak ister:¹²⁸

Bi-hamdî'llâh ki şehre devlet-ile pâdişâh geldi
Hümâveş sâye salar halka bir zıll-i Hudâ geldi (Bâlî, K18/1, s. 144)

On beşinci yüzyıl şairlerinden Fânî'nin (ö. 910/1504[?]) baştan sona Bozdağ yaylağını methettiği kasidesinde Şehzade Korkut'un (ö. 919/1513) gelişiyile “müşerref” olan şehrin (b. 27) cennete döndüğünü söyleyip şükretmesinin nedeni de budur:

Sâyesi Tûbî boyunuñ *hamdü li'llâh* düşeli
Sahn-ı cennetdür sanasın kim kazâ-yı Bozdağ (Fânî, K4/30, s. 29)

¹²⁶ Nihat Dalgın, “Secde”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 272.

¹²⁷ “Secde-i şükr” veya “secde-i şükrân” şeklindeki diğer bazı örnekler için bkz. Abdî, T9/9, s. 236; Lebîb, K7/16, s. 83 ve T4/12, s. 185.

¹²⁸ Bu kudumiyye ve sosyal-tarihi bağlamı hakkında bilgi için bkz. Betül Sinan Nizam, “Edirneli Şair Bâlî Çelebi'nin Kaleminden 16. Yüzyıl Osmanlı Sosyal ve Siyasal Hayatı”, *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları*, XLVII, [Cambridge] 2017, 131-61.

IV. Murâd tarafından Edirne'ye sürülen Nefî (ö. 1044/1635) ise Sultan'ın Edirne'ye gelişi üzerine yazdığı kasidede şehrin sevincini ve kazanımlarını anlattıktan sonra sözü kendine getirir. Bu "teşrif" in kendi üzerindeki olumlu etkilerini dile getiren şair "yeniden padişahın iltifatını kazanarak İstanbul'a dön[müştür]":¹²⁹

Hamdü li'llâh devlet el viridi açıldı tâli'üm

Kal madum künc-i belâ-yı firkatünde nâ-murâd (Nefî, K25/9, s. 215)

Herhangi bir yapının inşası veya tamiri: Osmanlı şairleri divanlarına saray, kasır, cami, medrese, türbe, kapı, kale, kışla, top/silah ambarı, çeşme vb. yapılar için düştükleri tarihleri de dâhil etmişlerdir. Genellikle divanların sonunda veya kasideler arasında yer verdikleri bu manzumelerde yapıyı inşa ettiren ya da yeniletene överler ve bu zatları söz konusu esere muvaffak eylediği için Allah'a hamd ederler. Yapının tamamlanması, tamir edilişi, yenilenmesi, sağlamaştırılması, âbâd/mamur edilmesi şükredilen diğer durumlardır:¹³⁰

Bi-hamdî'llâh bu âsâra muvaffak eyledi Mevlâ

O düstûrî ki hîç mazhar degüldür aña bir düstûr (Kâtibzâde Sâkıb, Kt9/5, s. 91)

Bi-hamdî'llâh Hudâ'nuñ oldu lutf-ı bî-dirîğinden

O hısnı ser-te-ser ta'mîre emri anlaruñ cârî (Kâtibzâde Sâkıb, Kt13/13, s. 97)

Bu hamdlerin içeriği, bir başka deyişle beytin kelime kadrosu yapının türüne ve işlevine göre değişiklik gösterebilir. Örneğin Nedîm Üsküdar'da Başkadın Çeşmesi'nin¹³¹ yapılışına düştüğü tarihte mahallenin susuzluğunun giderilmesine şükrederken, Darüssaade Ağası Hacı Beşîr Ağa'nın (ö. 1159/

¹²⁹ Metin Akkuş, "Nefî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 524.

¹³⁰ Bâdî, T(numarasız)/3, s. 72; Za'îfî, T4/1, s. 255; Vehbî, T29/1, s. 321.

¹³¹ Bu çeşme için bkz. İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II-Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, İstanbul 1945, 312-4 ve *Osmanlı Kitabeleri Projesi*, haz. Hatice Aynur-Kayoko Hayashi-Hakan Karateke, <http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=gmap&bid=892&hid=988> (31.08.2018).

1746) “devlet-serây”ı¹³² için yazdığı manzumede sarayın süs ve ziynetlerle donatılması ile eğlence ve neşenin mekânı olmasına hamd eder:

Bu mahalle âb-ı sâfiye katı muhtâc idi
Hakk’a şükr olsun bu mâ ‘atşânı irvâ eyledi (Nedîm, Kt22/5, s. 129)

Bi-hamdî’llâh tamâm olup kemâl-i zîb ü ziynetle
 Fezâ-yı pâki âsâyışgeh-i sûr u safâ oldu (Nedîm, Kt45/14, s. 148)

Abdî-i Karahisârî (ö. 1302/1884), Sultan Abdülazîz’i (salt. 1861-1876), Beylerbeyi ve Çırağan saraylarını, Gülhane’deki top ambarını, Beşiktaş çarşısını vs. övdüğü muâşşerinde Maçka’daki silah ambarına şükretmekten cayanların layığının Maçka’daki kabristana düşmek olduğunu söylemektedir. Böylece bir nevi bedduada bulunarak şükürsüzlüğün cezasını dile getirir:

Böyle bir debbüyuñ eden *hamd ü şükr*inden nükûl
 Düşse lâyıık hâk-i idbâra mezâr-ı Maçka’da (Abdî, Tk9/4, s. 202-3)

Ahmedî ise I. Mehmed’in övgüsü için yazdığı “mülk” redifli kasidesinde bir yapının inşası ya da yenilenmesine değil bir yapılar bütünü olan şehrin imarına/bayındır hâle gelmesine şükretmektedir. Şair kasideyi muhtemelen I. Mehmed’in Bursa’yı tekrar ele geçirip hükümdarlığını ilan etmesinden sonra yazmıştır:

Deyyâr memleketde yoğ-ıdı sen irmedin
 Sinüñle oldı *şükr* ‘imâret diyâr-ı mülk (Ahmedî, K49/17, s. 121)

¹³² Sahilde olduğu anlaşılan (b. 7) bu sarayla ilgili kaynaklarda bilgiye ulaşılamadı; ancak Ayvansarayî, Beşir Ağa’nın “Bahâriye nâm sâhilhânede” vefat ettiğini belirtir. Bkz. Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Alî Sâtı’ Efendi-Süleymân Besîm Efendi, *Hadîkatü’l-Cevâmî’ (İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi’mârî Yapılar)*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001, 90. Ayrıca bkz. George Junne, *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire-Networks of Power in the Court of the Sultan*, London 2016, 192 ve Necdet Sakaoğlu, “Beşir Ağa (Hacı)”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II, 174. Bu bilgiden yola çıkarak olsa gerek bazı araştırmacılar Nedîm’in şiirinin konusunu oluşturan bu sarayın Eyüp Bahariye’de olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin bkz. Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa-18. Yüzyılda İstanbul*, çev. İlknur Güzel, İstanbul 2010, 265 ve 283.

Şairlik yeteneği ve şiirin nitelikleri: Osmanlı şairleri özellikle kasidelerinin fahriye kısımlarında söz söyleme kabiliyetleri ile kendilerinin ve şiirlerinin birtakım özelliklerine, bunların Allah'tan gelen bir lütf olduğunu da vurgulayarak şükretmişlerdir. Çeşitli benzetmelerden yararlanan sanatçılar bu şekilde ne kadar iyi şair olduklarını anlatmaya çalışırlar. Şairlerin öncelikle Allah'ın kendilerini bir şair/söz ustası olarak yaratmasına, şiir söyleme kabiliyeti vermesine hamd ettikleri görülür.¹³³ Zâtî (ö. 953/1546), kendini rağbet edilen sözler söyleyen bir papağana benzetmiş ve bu lütf için sürekli şükrettiğini söylemiştir. “Şekker-i şükr” ifadesi cinas yapma olanağı da sağladığı için olsa gerek şairler tarafından çokça kullanılır:¹³⁴

Şükr aña kim bizi halk itdi Hudâ-yı müte'âl
Dilümüz eyledi miftâh-ı suhan virdi kemâl

Şekker-i şükrin ağızdan ne için düşürevüz
Şükr aña k'itdi bizi tûtî-i mergûb-mekâl (Zâtî, K5/1, 3, s. 8)

Osmanlı Türkçesiyle yazdığı bir divanı olan Fransız çocuk şair Charles Vernet (ö. 1866[?]) ise Osmanlı şairlerinden farklı olarak Allah'ın küçük yaşta ona “Türkçe” şiir söyleme kabiliyeti ihsan etmesine şükreder:

Hocasız on dört yaşında şâ'ir oldum Türki'de
Biñ sipâs olsun odur ihsân-ı Yezdân'ım benim (Verne, K8/2, s. 59)¹³⁵

Divan şairleri kendilerinin ve eserlerinin, şiirde veya iyi bir sanatçıda bulunması gereken özelliklere sahip olmasına hamd etmişlerdir. İrfan, hüner, ilim ve kemal bu faziletlerden sadece bazısıdır.¹³⁶ Ali Emîrî (ö. 1342/1924), Sultan Abdülazîz'e yazdığı kasidesinin ilk bölümünde şairliğini överken kitaplarla olan dostluğuna ve dolayısıyla ilim ve kemal sahibi oluşuna şükreder:

¹³³ Tûrâbî, Mf1/1, s. 728; Vehbî, T(numarasız)/1, s. 502.

¹³⁴ Şairler bazen bu iki kelimeyi tamlama kurmadan ama aynı beyitte kullanmışlardır. Yine bazen “şeker” sözcüğünün yerine aynı anlama gelen “sükker” de tercih edilebilmektedir. Örnekler için bkz. Ahmedî, K27/8, s. 80 ve K55/22, s. 138; Bâkî, K20/39, s. 52; Vehbî, K34/46, s. 173; Neylî, K11/4, s. 265.

¹³⁵ Ayrıca bkz. Verne, K2/18, s. 48.

¹³⁶ Yârî, K43/80, s. 466 ve K43/114, s. 468.

Bulmadım dünyâda gitdi kendime bir âşinâ
Hamdü li'llâh âşinâ ders ü kitâb oldu baña

Şükriü li'llâh sa'y edip kesb eyledim ilm ü kemâl
 Pîşvâ oldu baña imdâd-ı feyz-i kibriyâ (Alî Emîrî, K5/1, 7, s. 153)

Şairler söyleyecek sözlerinin hiçbir zaman tükenmemesine, her zaman söz/şiir üretebilecek kabiliyette olmalarına da şükrederler. Yârî şiir söyleme yeteneğini hazineye benzetir ve bu hazinenin bolluğunu anlatmak için değerli şiirlerini ganimet olarak/karşılıksız dağıttığını ifade eder:

El-minnetü li'llâh ki gencîne-i tab'um
 Dünyâyı ider muğtenem-i gevher-i fâhir (Yârî, K44/11, s. 469)

Eşref Paşa (ö. 1312/1894) da şiir yazmaya başladığında sayısız manaların hücumuna uğradığını söyleyip bu kudrete hamd eder:

Hamdü li'llâh kuvvet-i tab'ım degil ol gûne kim
 Nazm için endîşeye versin kemâl-i ıztırâb

Minnet Allâh'a baña ol rütbe vermiş iktidâr
 Başlasam nazma hücum eyler ma'ânî bî-hisâb (Eşref, K22/36-37, s. 77)

Nefî aynı durumu yeteneğinin sınırlarını zorlamadığını söyleyerek anlatır:

Minnet Allâh'a ki virmiş o kadar isti'dâd
 Nazm için eylemezsin tab'uma zûr u ibrâm (Nefî, K50/47, s. 360)

Şairlerin kendilerini sık sık meşhur Arap ve İran şairleriyle kıyasladıkları ve onlara benzerlikleri ya da onlardan üstünlükleri ile övündükleri malumdur. Zaman zaman bu duruma şükür de edilir. Edirneli Hüseyin Âlî (ö. 1058/1648[?]) “Hz. Peygamber’in şairi olarak tanınan sahabi” Hassan b. Sâbit (ö. 60/680 [?])¹³⁷ ve meşhur Arap hatibi Sehbân'ı¹³⁸ anarak kendisinin, zamanında bu şairler gibi olmasına hamd eder:

¹³⁷ Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 399-402.

¹³⁸ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, İstanbul 2004, 260.

Bi-hamdî'llâh benim dehrüñ bugün Hassân u Sehbân'ı
Müsellemdür sözüm cümle kirâm-ı nükte-sencâna (Âlî, K4/90, s. 25)

Dolayısıyla divanlarda sık sık karşılaşılan muhatabın/memduhun met-hini yapmaya/yapabilmeye şükrün nedeni de temelde bunun için gerekli özelliklere şairlerin kendilerinin sahip olmalarıdır. Aşkî gönlünü “belâgat” bağında memduhunu öven bir kuşa benzeterek hamd eder. Atâyî ise şiirini öven beyitlerden sonra meduhunun övücüsü olmanın kendisi için en büyük servet olduğunu söylemektedir:

Hamdü li'llâh ol belâgat büstânınuñ bu dem
Gülşen-i medhinde gönlüm murg-ı hoş-elhânıdur (Aşkî, KM32/33, s. 201)

Bi-hamdî'llâh baña yitmez mi bu ser-mâye-i devlet
Ki oldum bir senüñ gibi kerem-kâruñ senâ-kârı (Atâyî, K5/55, s. 44)

Gerekli özelliklere sahip olup memduhu lâıykıyla övebilen şairler revaç-tadır, rağbet görür, bir başka deyişle iltifata mazhar olur. Bu da elbette ki şükredilmesi gereken bir durumdur. Hâletî, kendisini övmenin gereksiz olduğunu, pazarda satılan bir mala benzettiği şiirinin müşterisinin çok olduğunu söyleyerek hamd eder:

Ne lâzım saña ey dil çak bu denlü hod-fürüş olmak
Bi-hamdî'llâh metâ'-ı nazmuñuñ germ oldı bâzârı (Hâletî, K32/44, s. 149)

Eser yazma ve tamamlama: Şairler özellikle eserlerinin en sonunda yer verdikleri tarih manzumesinde o divanın/mesnevinin vb. bitirilmesi, şiirlerin dağınık kalmaması, bir eser tertip edebilme gibi nedenlerle Allah'a hamd etmişlerdir. Bunun yanında divanlarının içinde bir bölümün (örneğin gazeliyyât), bir manzumenin (örneğin şehrengiz, tarih) son bulmasına hamd eden şairler de vardır:¹³⁹

Hıtâmü'l-misk olup târîh-i tâmın söyledi ber-câ
Bi-hamdî'llâh tamâm oldı hele dîvânıñ ey 'Aşkî (Aşkî Mustafâ, G555/15, s. 564)

¹³⁹ Feyzî, T1/5, s. 17; Vehî, 214/21, s. 149; Vehbî, G271/1-2, s. 481.

Kâtibzâde Sâkıb (ö. 1129/1716-7) ise mesnevi nazım şekliyle yazdığı dibacesinde manzum bir eser tertip ettiği böylece şairlik yoluna girdiği için hamd eder:

Hamdü li'llâh ki oldı baña nasîb
Eser-i nazm eyledüm tertîb

Hamdü li'llâh ki itdi Hazret-i Hak
Şu'arâ silkine beni mülhak (Kâtibzâde Sâkıb, D1/59-60, s. 38)

Divanlarda şairlerin kendilerinin veya bir başkasının çoğalttıkları eserler için de şükürler bulunmaktadır. Âbid (ö. 1290/1874'ten sonra) yazdığı tarih manzumesinde anlattığı üzere Abdulganî en-Nablusî'nin (ö. 1143/1731) *Füsûsü'l-Hikem* şerhini¹⁴⁰ çoğaltmış ve en sonunda bir tarih düşürerek nüshayı tamamlamasına şükretmiştir:

Müeyesser kıldı çünkü Hak tamâmın *şükr edip* 'Âbid
Mücevherle yazaydın târihi lâyık idi hakkâ (Âbid, T(numarasız)/9, s. 129)

Burada *Aşkî Mustafâ Divanı*'nın sonunda kâtip Mehmed Sâlih Efendi'nin eserin istinsahına düşürdüğü tarihten de bahsetmek gerekir.¹⁴¹ Müstensih 1275'te (1858)¹⁴² nüshayı tamamlamış ve yazdığı manzumede kendisine seslenerek bu duruma zevkle şükretmesini söylemiştir:

Şükr it bu hâle zevkle ey kâtib-i fakîr
Kim buldı hatm nüsha-i eş'âr-ı dil-pezîr (Aşkî Mustafâ, T88/1, s. 706)

Kişisel meseleler: Divanlarda şairlerin kendileri veya dostları/memduhları ile ilgili şahsî konular için Allah'a hamd ettikleri görülür. Sûzî

¹⁴⁰ Bkz. Abdulcebar Kavak, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Şam Tasavvuf Düşüncesine Tesir Kanalları ve Meşhur Takipçileri", *Universal Journal of Theology*, I/1, y.y. 2016, 51-73.

¹⁴¹ Sâlih Efendi, Aşkî'nin divanını üç kez istinsah etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Şamil Baş, *Aşkî Mustafa Efendi'nin Vahdet-nâme Mesnevîsi (Metin-Muhtevâ-Tahlil)*, YLT, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE 2007, 27-8.

¹⁴² Aşkî'nin divanını konu alan çalışmada bu tarih sehven "1285/1858" şeklinde verilmiştir. Yapa, a.g.t., 706.

(ö. 1246/1830) hacca gitmesini anlattığı manzumesinde Medine’yi görme isteğinin kabulüne şükreder:¹⁴³

Rûz u şeb ârzû iderdim çün Medîne şehrini
Hamdü li’llâh kim kabûl oldu niyâz-ı ‘âcizân (Sûzî, 18/6, s. 62)

Şahsî meselelerle ilgili şükürler çoğunlukla memduhun iltifatına nail olmak içindir. Şair bu şekilde övünerek bir isteğini dile getirmek ya da kendini temize çıkarmak ister. Örneğin müderrislik ile kadılık yapan ve pek çok kez görevlerinden azledilen¹⁴⁴ Ganîzâde, farklı kişilere farklı vesilelerle yazdığı kasidelerinde sadece nesri ve nazmını övmekle kalmaz memuriyetleri esnasında hep adaletli davrandığını, din ve devlet işlerinde özenli davrandığını, şeriatın kurallarını hakkıyla uyguladığını söyleyerek şükreder. Bu şekilde farklı beyitlerde “günahsızlığını (K18/38), ihanete uğramışlığını (K25/42), mahzuniyetini (K28/41)” beyan eden şair “merhamet (K18/36), himmet (K25/45), dest-gîrlük (K28/41), istihdam (K25/45)” taleplerine zemin hazırlamış olur:

Minnet Allâh’a idüp her mansıbumda ma’delet
Kâr-ı dîn ü devlete itdüm firâvân ihtimâm (Nâdirî, K25/38, s. 175)¹⁴⁵

Âşık Çelebi (ö. 979/1572) de kadılık görevi esnasında “Alî Pürtek Reis’in maiyetindeki filo, hükümdar gemisi de beraber olmak üzere Rusçuk önünden geçerken” karşılaşması teklifini “O birkaç tahtayı tazimden padişahımıza ne şeref ait olur.” gerekçesiyle önemsememiş, Alî Pürtek’in divanda bu olayı abartılı şekilde anlatmasıyla görevinden azledilmiştir.¹⁴⁶ Şair bu olayı anlattığı kasidesinde kendini “mücrim” diye arz eyleyen (b. 26) Pürtek’in yalan söylediğinin anlaşılmasına şükreder:

Bi-hamdî’llâh sözi kizb olduğu isnâd u bühtânı
Bilindi ser-be-ser erkâna vü paşaya ağaya (Âşık Çelebi, 13/31, s. 57)

¹⁴³ Azmî de Halep’te Hz. Zekeriyyâ Türbesi’ni ziyaret etmesiyle ilgili şükreder (Azmî, K2/9, s. 195).

¹⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzun, “Ganîzâde Mehmed Nâdirî”, 355.

¹⁴⁵ Ayrıca bkz. Nâdirî, K18/37, s. 154 ve K28/42, s. 184.

¹⁴⁶ Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ (İnceleme-Metin)*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul 2010, I, 38.

Âkif, velinimetinin (b. 2) küçük yaştaki oğlu Mustafâ'nın *Kur'ân*'ı hatmetmesine tarih düşürüp hamd ederken elbette ki yine memduhunun iltifatına nail olmak istemiştir:

Bi'd-du'â 'Âkif dedim bu mısra'ı târîh için
Mustafâ Beg *hamd ola* itmâm-ı Kur'ân eyledi (Âkif, T23/5, s. 274)

Bir lutf/hediye/mansıba nail olma: Sıralanan tüm bu vesilelerle şükrünü ifa eden şairlerin tek amacı elbette memduhunun takdirini kazanıp iltifatına mazhar olabilmektir. Bu iltifata nail olduklarında ise yine Allah'a hamd edip sevinçlerini ve memduha minnetlerini dile getirirler. Dolayısıyla zaman zaman "talepkâr" yönleriyle değil en azından bazı konularda "isteğine ulaşmış, tatmin olmuş" kimlikleriyle yer alırlar divanlarda. Memduhunun şairi kulluğa kabulü, şairin onun kapısında bende/hizmetli olabilmesi veya onun dergâhına intisap etme başlıca hamd sebebidir.¹⁴⁷

Şükr-i Hudâ ki kulluğa itdün beni kabûl
Rûy-ı niyâzı eyleyeyin ferş-i âsitân (Nâdirî, K29/33, s. 187)

Şairlerin memduhunun methini yapabilmek için gerekli vasıflara/şairlik kudretine sahip olma, dolayısıyla şiirinin rağbet görmesi gibi sebeplerle övünüp şükrettikleri yukarıda belirtilmişti. İşte şairler bu rağbeti memduhunun onları kulluğa kabulü olarak yorumlayıp ayrıca bu sebeple de hamd etmişlerdir:

Cihânda *şükriüm odur* 'abd-i kemterîn itdi
Vücûd-ı cûd-şi'ârûn bu ben senâ-h'ânı (Yârî, K29/32, s. 421)¹⁴⁸

Divanlarda şairlerin herhangi bir hediyeye/caizeye/mansıba mazhar olmanın şükrünü ettikleri de görülür. Nedîm "Kasîde Der-Sitâyîş-i Vezîr-i A'zam İbrâhîm Paşa Berây-ı Teşekkür-i Medrese"¹⁴⁹ başlıklı kasidesinde

¹⁴⁷ Nâdirî, K11/36, s. 136; Kâtibzâde Sâkıb, K8/1, s. 67; Nef'i, K55/1-2, s. 386.

¹⁴⁸ Yârî'nin bire bir aynı beyti için bkz. K33/52, s. 437.

¹⁴⁹ Makalenin "Giriş" kısmında anlamı verilen "teşekkür" kelimesinin divanlarda yalnızca Allah'a şükrü/minnettarlığı ifade etmek için kullanılmadığı bunun yanında bugünkü anlamına benzer şekilde bir hediye/caize/mansıb elde etme sonucunda memduha teşekkürü anlattığı da görülmektedir. Kaynaklardaki insanın insana

Sadrızam İbrâhîm Paşa'nın ihsanıyla "çerağ edilmesi"ni yani medresede müderris olarak göreve getirilmesini anlatır ve hamd eder:

Bi-hamdî'llâh ki oldum devletinde matlaba nâ'il

Çerâğ etdî'n 'inâyetle Nedîm-i zâr-ı şeydâyı (Nedîm, K8/45, s. 52)

teşekkürünün de bir şükür yolu olduğu vurgusu ve Hz. Peygamber'in "Allah'a şükretmeyen insanlara teşekkür etmez, insanlara teşekkür etmeyen Allah'a şükretmez." hadisi (bkz. Çağrırcı, "Şükür", 259-61 ve Gündüz, *a.g.t.*, 10, 13-4 ve 32-4.) göz önüne alındığında bu durum makalenin konusu bakımından önemli hâle gelmektedir. Öncelikle "teşekkür"ün salt Allah'a şükürü ifade ettiği beyitler için bkz. Haşmet, T1/27, s. 99; Lebîb, K8/79-80, s. 92 ve T3/63, s. 183; Sâkıb Dede, T7/4, s. 551; Bâdî, K(numarasız)/12, s. 41 ve T1/7, s. 70; Abdî, K18/16, s. 154. Şairler bu beyitlerde doğrudan *teşekkür* sözcüğünü kullanabildikleri gibi *teşekkürler Hudâ'ya/Bârî'ye teşekkür edelim* gibi ifade kalıplarından da yararlanmışlardır. (Taramalarımnda ve TEBDİZ projesinde kelimeyi arattığımda dikkatimi çeken bir husus da hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın "teşekkür" kelimesine on yedinci yüzyıldan itibaren rastlanması. Daha çok divan incelendiğinde durumun değişmesi mümkün.) Kelimenin bir insana teşekkürü ifade edecek şekilde kullanımının örnekleri içinse bkz. Nâbî, K20/49, s. 122 ve T95/2, s. 248; Nâfiz, K1/46, s. 47; Nedîm, K10/27, s. 56; Ferid T58/8, s. 78; Aşkî Mustafâ, G6/5, s. 160 ve G334/6, s. 397. Şairlerin bu tür beyitlerde insana teşekkürün de bir çeşit Allah'a şükretme yolu olduğunun bilincinde olarak kelimeyi her iki anlamıyla kullandıkları söylenebilir. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta sözcüğün manzume başlıklarında kullanılması durumudur ki aynı anlam farkı/benzerliği meselesi burada da ortaya çıkar. Örneğin Nedîm'in "Sıhhate kavuşma" bahsinde üzerinde durulan "Terkib-bend der-Teşekkür-i Sıhhat-i Şehensâh-ı 'Âlem" başlıklı manzumesi (Msl) padişahın iyileşmesinden ötürü şairin Allah'a şükürünü anlatırken yukarıda başlığı verilen kasidesi mansıb için İbrâhîm Paşa'ya teşekkürü ve dolayısıyla bu nimet için Allah'a şükürü aynı anda ifade eder. Başlıklarda "teşekkür" ibaresi için ayrıca bkz. Vehbî, K18, s. 106 ve K59, s. 257; Aşkî Mustafâ, T26, s. 633; Nevres-i Kadîm, 19, s. 297. Kelimenin Allah'a şükürü ve insana teşekkürü ima eden anlamlarını ayırt etmeden teşekkür içerikli şiirler hakkında yazılmış bir makale için bkz. İbrahim Halil Tuğluk, "Arz-ı İhtirâm: Teşekkür-nâme-Klâsik Türk Şiirinde Teşekkür İçerikli Şiirler", *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi*, 2, y.y. 2015, 88-100. Tuğluk'un da belirttiği gibi başlığında "teşekkür" ibaresi olan manzumelerin bir kısmı şairlere memduhları tarafından at/katır (Haşmet, Mk16, s. 243) saat (Sâbit, K25, s. 98) kitap (*Mesnevi*) (Şeyh Gâlip, K17, s. 27), para/altın (Haşmet, Ts6, s. 119; Nevres-i Kadîm, 19, s. 297) gibi hediyeler verilmesi üzerine kaleme alınmıştır (*a.g.m.*, 97-8). Çoğunun içeriğinde hamd/teşekkür/şükür ibareleri geçmez. Yine Tuğluk'un belirttiği gibi bu muhtevadan ziyade şiirlerin adlandırılması ile ilgili bir durumdur (*a.g.m.*, 91). Zira Sâbit'in "Sâ'atün Teşekkürüne" başlıklı manzumesinin (Sâbit, K25, s. 98) hemen altında kendisine verilen altın, samur kürk ve pirinç için yazılmış beş manzume daha vardır ve hiçbirinin başlığında ya da içeriğinde "teşekkür" kelimesi yoktur. Bu nedenle fark edilmediklerinden olsa gerek bu şiirler söz konusu makalede yer almaz.

Ravzî'nin (ö. 1009/1600'den sonra) pilav sevgisi ve özlemine anlatarak başladığı kasidesindeki III. Murâd zamanında Atmeydanı'nda katıldığı bir düğünde (b. 13)¹⁵⁰ Sultan'dan gelen bir ihsan olduğu gerekçesiyle pilav yemesine şükürü ilginçtir. Arpa kıtlığı ve isteği ile ilgili iki kaside de yazan (K6 ve K7) şair bu şekilde zorluk içinde yaşadığını, dolayısıyla iltifat beklentisini ve düğüne çağrılmasının bu açıdan önemini anlatmak istemiş olmalıdır:

Hakk'a yüz biñ şükr ü minnet kim baña kıldı 'atâ

Şeh Murâd ibn-i Selîm ibn-i Süleymân'um pilav (Ravzî, K11/15, s. 75)

Divanlarda memduhun ihsanının çokluğu da vurgulanıp şükredilir.¹⁵¹ Bu şükür çoğunlukla sonraki beyitlerde dile getirilen isteğin (daha çok ihsan, kulluğa yeniden kabul edilme) zeminini oluşturur. Atayî mahmûleri memduhun ihsanının balının etrafına üşüşen karıncalara benzeterek sanatlı bir şekilde bu bolluğu anlatır:

Minnet Allâh'a benüm gibi nice mûr-ı za'îf

Şehd-i ihsânı ile gark-ı ni'amdur şimdi (Atâyî, K17/11, s. 81)

Diğer konular: Divanlarda yukarıdaki sınıflamalara dâhil edilemeyecek çok farklı durumlar için hamdlere rastlanabilmektedir. Daha fazla divan tarandığında bunlarla ilgili daha çok örneklere elbette rastlanabilir. Bunlardan Osmanlının sosyal ve siyasal yaşamı, hayat algısı, şairler ve çevresindekilerle ilgili çeşitli durumlar vb. hakkında çıkarımlar yapılabilir. Örneğin Şeyhülislam Yahyâ "Der-Şükr-i Bârân" başlıklı kıtasında şehir halkı tarafından yapılan yağmur duasının kabulüne hamd eder:

Cenâb-ı Hazret-i Bârî'den isteyüp bârân

Hezâr minnet ü yüz şükr aña ki itdi nüzûl (Şeyhülislâm Yahyâ, TK27/1, s. 495)

Aşkî, Kanunî'nin şehzadelerinin sünnet düğününü anlattığı kasidede düğünün başlamasıyla dünyanın mutluluk ile dolmasına/şenlenmesine şükretmektedir:

¹⁵⁰ Bunun III. Mehmed'in sünnet düğünü olma ihtimali yüksektir. Bkz. Edincikli Ravzî, *Ravzî Dîvânı*, haz. Yaşar Aydemir, Ankara 2017, 13-4.

¹⁵¹ Çeşmizâde Reşid, 5/45, s. 45.

Oldı çün kim ibtidâ-yı sûr-ı şâh-ı kâmurân
Hamdû li'llâh ser-be-ser toldı sürûr ile cihân (Aşkî, KM27/1, s. 190)

Nedîm, III. Ahmed'in (salt. 1703-1730) çıktığı bir av için yazdığı kaside avın güzel geçmesine hamd eder:

Hele Allâh'a şükr olsun güzel sayd u şikâr oldu
 Hemîşe bendenin böyle hulûsu âşkâr olsun (Nedîm, K35/8, s. 101)

Edirneli Nazmî Divanı'nda ise Boğdan beyinin Müslüman olmasına düşürülen tarihlerden birinde Şeh Süleymân'ın devrinde putların kırılmasına hamd edilirken (T295/5) diğerinde doğrudan beyin hidayete erişine şükredilir. Sözü geçen kişi Boğdan voyvodası Petru Raresş'in (salt. 1527-1538, 1541-1546) İstanbul'da yıllarca rehine olarak kalan ve daha sonra İslamiyet'i de kabul eden halefi ve oğlu İliaş (ö. 1562)¹⁵² olmalıdır:¹⁵³

Kılıp Bogdan begine bir hidâyet hazret-i Hâdî
 Şehûn öninde dîne gelmeğe geldi hemân *bi'l-hamd*

Müselmân oldı şâh öninde Nazmî didi târîhin
 Müselmân oldı bir kâfir begi *Hâdî'ye biñ biñ hamd* (Nazmî, T294/1-2, s. 3956)

Ortak Söylem Biçimi Olarak Hamd

Osmanlı şairleri doğum, ölüm, hastalıktan iyileşme, sefere çıkma, barış antlaşması imzalama, düğün ve baharın gelmesi gibi her türlü olayı/durumu memduha ulaşmanın, ona şiir sunmanın vesilesi kılmışlardır. Bu şekilde söz konusu olayın kendileri özelinde birey ve toplum hayatındaki etkilerini, bu olayla şairin/toplumun yaşadığı “olumlu” değişimleri anlatıp bunları memduhu övmenin bir yolu olarak kullanırlar. Bir başka deyişle şairler ele aldıkları olayın öncesi ve sonrasını, eski ve yeni “hâl” arasındaki farkı ortaya koyarlar ve bunun çoğu zaman memduhtan kaynaklanması hasebiyle ona olan bağlılıklarını dile getirirler. Klasik Türk şiirinin yapısı gereği bu eski-

¹⁵² Abdülkadir Özcan, “Boğdan”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 270.

¹⁵³ Neşirde bu iki tarihten biri 958, diğeri 957 olarak hesaplanmıştır. Doğrusu 958'dir (1551).

yeni, önce-sonra arasındaki kıyaslama mecaz, teşbih ve tezatlarla yapılır. Üstelik konu ne olursa olsun kullanılan mecazlar/benzetmeler aşağı yukarı aynıdır. Gerçekleşen olaydan önce şairin ve halkın gam/keder/mihnet/bela/fitne/meşakkat içinde bulunduğu nahoş zamanlar hep aynı olumsuzlayıcı benzetmelerle anlatılır. Yine olayın vuku bulmasından sonra gelen ve şairi/halkı sürura/memnuniyete/zenginliğe gark eden güzel günlerin benzetilenleri ortaktır. Bu noktada konu da önemsizleşir. Anlatılan ne olursa olsun olayın gerçekleşmesinden önce karanlık içinde kalan, kışı yaşayan, kargaşa/fitne/savaşın ortasında bulunan, hasta hatta ölü olan şair/toplum/ devir/makam her ne olduysa güneşe dolayısıyla gündüze, bahara, barışa, sıhhate, taze cana kavuşur. Dolayısıyla bu tür şiirler şairlerin/toplumların mutsuzluktan mutluluğa, ümitsizlikten iyimserliğe geçiş hikâyelerinin anlatıldığı ürünlerdir. Hamd ve şükür de şairin sıkıntılı günlerden feraha çıkmasının sonucunda yani kavuşulan bir nimetin gereği olarak yerini alır bu manzumelerde. Dolayısıyla şairin konunun ne olduğunun pek de önemi olmadan sevincini, heyecanını, minnetini ifade etmek için kullandığı ortak bir anlatım kalıbıdır. Ulaşılan “yeni” zamanda hep “mutlu” rolünü üstlenen şair, hamd söyleminden Allah’tan gelen nimetin/lütfun/ihsanın karşılığında bir anlatım tekniği olarak yararlanır.¹⁵⁴

Şairler eski ve yeni hâl arasında karşılaştırma yaparken zamanın/rüzgârın/feleğin döndüğünü, bahtın artık yaver gittiğini, çarhın insafa geldiğini söyleyip hamd edebilmektedirler. Bu, önce ile sonra arasındaki farkı,

¹⁵⁴ Ebubekir Şahin, medh ve hamd kavramları çerçevesinde methiye kasideleri ile Fatiha Suresi’nin yapısal benzerliğini ortaya koymuştur. Buna göre hitabın yönü, elkabın sıralanması, âcizliği bildirme, kulun fahriyesi, sondaki dua içerikli bölüm, Fatiha’nın *Kur’ân*’daki buna karşın kasidelerin divanlardaki yeri gibi konular bakımından kasideler ve bu sure birbirlerine benzer. Hamd kelimesinin “övgü” anlamını öne çıkaran Şahin bu şekilde kasidelerin geleneksel kurgusunun kaynağının -resmî belgeler/dilekçeler gibi- övgü ve dua niteliğinde iki ayrı bölümden oluşan Fatiha Suresi olduğunu ispatlar. Bkz. Ebubekir Şahin, “Medh ve Hamd Kavramları Çerçevesinde Medhiye Üslûbu Üzerine”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII: Kasideye Medhiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler*, İstanbul 2013, 341-61. Bu çalışma da yaşanan olumlu/güzel olaylar sonucunda Allah’a minnetarlığın ifadesi olarak dile getirilen hamd/şükür söyleminin bir anlatım tekniği/kurgusal özellik olduğunu söyleyerek Şahin’in tezini bir bakıma desteklemektedir. Öte yandan hepsi için geçerli olmasa bile kasidelerin önemli bir kısmının Fatiha gibi “hamd” lafzı ile başlaması bir diğer biçimsel benzerlik olarak durmaktadır.

yaşanan değişimi uzun uzun anlatmaya yarar. Örneğin bir pašaya yazdığı methiye kasidesine

Hamdü li'llâh gitdi devr-i nâ-savâb-ı rûzigâr
Döndi ber-vefk-i temennâ âsiyâb-ı rûzigâr (Sâbit, K18/1, s. 76)

şeklinde başlayan Sâbit, “rûzgârın müsait olup paşanın kapısına şükrederek yüzünü sürdüğü”nü dile getirdiği 16. beyte kadar talihinin nasıl değiştiğini öncesiyle kıyaslayarak anlatır.¹⁵⁵

Şairler bazen kendilerinin veya halkın durumundaki/duygularındaki değişimleri doğrudan belirterek bunun için şükrederler. “Kederin gönülden sürülüp derunun/cihanın şevkle dolması, be-kâm olma, halkın/zamanın/makamın vakt-i hürreme/saadete ermesi, âlemin neşe bulması, gönüllerin açılıp şadıman olması, gamdan azad olma”¹⁵⁶ sıklıkla dile getirilir. Örneğin Aşkî Mustafâ, Sultan Abdülmecîd’in (salt. 1823-1861) şehzadesinin doğumuna yazdığı tarih manzumesine şöyle başlar:

Derûnumdan sürüldi gam be-hakk-ı bâ-yı bismi'llâh
İrince sem'üme teşrif-i şeh-zâde *bi-hamdî'llâh*(Aşkî Mustafâ, T4/1,s.587)

Sâkîb Dede de yazdığı tarih manzumesinde daha önce sürekli ağlarken oğlunun doğumuyla gözünün aydınlandığını söyleyerek hayatındaki/duygularındaki durumundaki değişikliğe hamd eder (Sâkîb Dede, T22/1, s. 577).

Lebîb ise bu durumu yaşanan olumlu olayın kurban bayramına da denk gelmesi sebebiyle keder kurbanını kesmek şeklinde mecazlı anlatır. Beyit kurban ve şükür ilişkisini ortaya koyması bakımından da önemlidir. Zira kurban “Allah’a verdiği nimetlerden dolayı şükür anlamı da taşır.”¹⁵⁷

¹⁵⁵ Nefî, K16/1 ve 8, s. 166, K43/1, s. 319 ve K54/1, s. 381; Vehbî, M7/100, s. 53; Nedim, K8/12-13, s. 50.

¹⁵⁶ Lebîb, K6/19, s. 79 ve T4/12, s. 185; Celâlî, T40/1, s. 259; Nazmî, T84/6, s. 3885; Vehbî, T1/1, s. 301; Âkîf, T24/9, s. 275.

¹⁵⁷ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, s. 436. Bunun yanında İslam’da dolayısıyla Osmanlı toplumunda şükür için kurban kesmek yaygın bir uygulamadır. Örneğin “çocuğun doğumunun ilk günlerinde bir şükran ifadesi olarak kesilen kurban” akika denir (bkz. Fahrettin Atar, “Akika”, *DİA*, İstanbul 1989, II, s. 263-4). Temettü ve kırân haccı yapanların da şükür kurbanı kesmeleri gerekmektedir (Salim Ögüt, “Hedy”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, s. 156). Şükür için kurban kesmeyle ilgili ayrıca bkz. Cesârî, 844/7, s. 1130; Zâtî, K12/14, s. 35.

Gusfend-i kederi şükr ile kurbân etdik
 ‘Îd-i adhâ ile bu müjde ber-â-ber geldi (Lebîb, T39/5, s. 233)

Söz konusu olayın gerçekleşmesinden sonra yaşanan güzellikler de çoğunlukla mecaz, benzetme ve tezatlarla anlatılır. Şair böylece bu olaya eşdeğerde gördüğü durumları/olayları anarak yaşanan sevinci/heyecanı somutlaştırmış olur. Goncanın/gülün açılması,¹⁵⁸ kışın bitip baharın gelmesi,¹⁵⁹ karanlık geceden veya kûsûftan (güneş tutulması) sonra güneşin doğup sabah/aydınlık olması,¹⁶⁰ eskiden hasta olan şairin/halkın yeni durumla şifa bulması,¹⁶¹ ölü şair ya da âlemin yeniden dirilmesi/hayat bulması,¹⁶² sıkıntılı günlerin/ramazanın bitip Kadir gecesinin/bayramın gelmesi¹⁶³ vb. gerçekleşen olayın/kavuşulan nimetin en çok kullanılan benzetmelikleridir. Tüm bunlar ve bunlarla eşdeğer tutulan olay, insanlar üzerindeki olumlu etkilerinden dolayı elbette ki hamd edilmeye lâyıktır. Örneğin Nedîm, Mîr İzzet Alî Bey’in defterdarlığından önce bu makamı “hasta” olarak nitelerken onun göreve başlamasıyla “müsteşfi” olduğunu yani şifa bulduğunu dile getirip hamd eder. Şair hemen sonraki beyitte de bu durumun kendisi ve diğer insanlar üzerinde nevruz ve bayram etkisi oluşturduğunu belirtip bu “lutfâ” şükretmiştir:

Bu câh u menzilet kim olmuş idi bir zamân¹⁶⁴ mu’tel
Bi-hamdî’llâh gelüp kilkinden oldu şimdi müsteşfi

¹⁵⁸ Kâtibzâde Sâkîb, K7/1, s. 64; Bâkî, K2/9, s. 6; Nedîm, Ms1/I, s. 174; Lebîb, K11/1, s. 99; Şeyhülislam Yahyâ, s. 18/1.

¹⁵⁹ Atâyî, K31/12, s. 122; Âsım, T1/1, s. 269; Abdülbâkî Ârif, K2/5, s. 60; Nâdirî, K37/8, s. 205.

¹⁶⁰ Nâfiz, K4/1-2, s. 53-4; Kâtibzâde Sâkîb, K7/22, s. 66 ve Kt16/24, s. 104; Şeyh Gâlib, K15/29, s. 23-4; Vahyî, T28/1, s. 505; Nâdirî, K37/1, s. 205.

¹⁶¹ Sâbit K30/1, s. 99; Nevres-i Kadîm, T30/19, s. 366; Âşık Çelebi, 8/4, s. 34; Hâletî K23/9, s. 128; Nâmî, T24/1, s. 304; Nâdirî, K18/1, s. 152.

¹⁶² Sâbit K30/3, s. 100; Aşkî, KM28/2, s. 195 ve KM41/5, s. 218; Abdî, K(numarasız)/4, s. 159.

¹⁶³ Birrî, K10/6, s. 208; Lebîb, T46/1, s. 245; Aşkî, KM22/26, s. 178.

¹⁶⁴ Nedîm’in “bir zamân” ifadesi söz konusu makamın hastalığını/kötülüğünü belli bir zaman dilimine kısıtlaması bakımından anlamlıdır. Bu ifade ve eski/önce ile yeni/sonrının kıyaslanıp hamd edilmesi esnasında sıklıkla kullanılan “yine” sözcüğü (bkz. Abdülbâkî Ârif, K2/5, s. 60; Cem’î, K21/1-2, s. 154; Lebîb, T53/12, s. 254; Hâletî, K24/2, s. 130; Kâtibzâde Sâkîb, K7/1-2, s. 64; Nedîm, K5/1, 7, s. 40-1 ve Kt7/1-2, s. 117)

Meserretle ser-â-ser vaktimiz nevrûz u ıyd oldu
Hudâ'ya hamd kim bahtın görüldü böyle bir lutfu (Nedîm, T48/6-7, s.
 151)

Yine Nedîm, İbrâhîm Paşa'nın vezarete gelmesi dolayısıyla yazdığı tarih ka-
 sidesinde kendisinin bu durumdan duyduğu mutluluğu anlatıp şükrederken
 sade ve güzel bir anlatımla tüm bu söylenenleri özetliyor gibidir:

Bi-hamdi'llâh yine feyz-i nesîm-i şevk ü şâdîden
 Hezâran gonca-i ümmîd handân oldu bir günde
 Bahâra dahı doksan gün var ammâ kim *bi-hamdi'llâh*
 Meserret gülşeni fasl-ı bahârân oldu bir günde (Nedîm, T34/1, 4, s.
 138)¹⁶⁵

S o n u ç

Divan şairleri başlarından geçen veya şahit oldukları olay/durumları
 anlattıkları metinlerde çoğunlukla bunların kendileri ve toplum üzerindeki
 etkilerini, halkın bu olay ve durumlar karşısındaki his ve tepkilerini de dile
 getirirler. Bu duygu ve tepkiler arasında sevinç ve heyecanın ayrıcalıklı bir
 yere sahip olduğu söylenebilir. Zira şairler memduhlarına ulaşabilmek,
 onların lütuflarına tekrar ve tekrar nail olabilmek için memduh, şair ve/veya
 toplumun hoşuna giden; faydasına olan; huzur, mutluluk, başarı, üstünlük
 ya da refah getiren olayları özellikle şiirlerinin konusu olarak seçerler.
 Bebeğin doğumu, hastanın iyileşmesi, savaşın kazanılması, bir yerin fethi,
 barış antlaşmasının imzalanması, memuriyete atanma, bir yapının inşası,
 kutlu bir zamana ulaşma, lütfâ nail olma, nitelikli şiir üretme, eser yazma -
 ister memduh ister şair olsun- bireyleri ya da tüm halkı mutlu eden, heye-
 cenlandırıcı dolayısıyla da şiirlerde sıklıkla ele alınan olaylardır.

şairlerin hayatla/elde edilen nimetlerle ilgili farkındalıklarını ortaya koyar. Zira bağ-
 lama göre “yine” kelimesi Allah'ın/memduhın lütfunun çokluğunu/sıklığını/tekrarını
 ifade edebildiği gibi kederin, sıkıntının, zorluğun kısaca kötü günlerin (kışın, gecenin/
 güneş tutulmasının yani karanlığın, ramazanın, hastalığın) ve mutluluğun, huzurun,
 kolaylık ve rahatlığın (baharın, aydınlığın, bayramın, şifa bulmanın) iç içeliğini/yan
 yanlığını/art ardalığını/sürekliliğini de imler. Dolayısıyla şair ümidini hiç kaybetmez
 ve nimete tekrar kavuştuğunda şükürünü eda eder.

¹⁶⁵ Bâkî de III. Mehmed'in tahta çıkmasıyla kış mevsiminde dünyanın baharı bulunduğunu
 söyler (Bâkî, K9/1, s. 25).

Bu olayları Allah'tan gelen bir nimet olarak gören şairler manzumelerinde bunların karşılığında Allah'a hamd ederler. Zira bunlar şahısların ve toplumun yaşamını tamamen aksi ve olumlu yönde değiştirmiştir; mutlaka şükürü ifa edilmelidir. Bebek doğmadan; bir yapı inşa edilmeden; memduhun hastalık sürecinde; kış mevsiminde; zaferden, fetihten, barıştan, padişahın teşrifinden, bir atamadan önce kişiler ya da toplum karanlık içindedir, hasta ya da ölüdür. Ancak bu olaylar gerçekleştiğinde aydınlığa kavuşur, feraha çıkar, iyileşir ya da taze cana kavuşur. Kısaca sıkıntılı ve gamlı günler sona erer ki bu da kişiler ve toplumda “rıza, memnuniyete, hoşnutluğa, minnettarlığa” yol açar. Dolayısıyla şükür ve hamdin şartları yerine gelir, şaire düşen şimdiki hâl için “minnet-i nimeti eda etmek, minnettarlığını göstermek, sipâs-gû/şâkirü'n-ni'me olmak”tır. Bu nedenle pek çok manzumede şairlerin hamd ve şükürlerini dile getirdikleri görülür.

Şairlerin tüm bu olayların öncesi ve sonrasını, etkilerini aynı mecaz ve benzetmeliklerle anlatıp hamd etmeleri “anlatım”da özel olarak konunun önemli olmadığı anlamına gelmektedir. Doğum, iyileşme, cülus, atanma, mansıba nail olmanın şair ve topluma getirilerinin ifadesinde temelde fark yoktur. Bu gibi nimetlere kavuşmanın gereği olan hamd/şükür söylemi de bir kurgu özelliği, ortak bir anlatım biçimi olarak yer alır metinlerde. Yine şairlerin farklı yüzyıllarda farklı olayları anlatırken aynı mecazları kullanıp şükretmesi bu durumun bir diğer göstergesidir. Örneğin on yedinci yüzyılın sonuna kadar Osmanlı'nın cihan hâkimiyeti idealini koşulsuz destekleyen, zafer ve fetih öncesini kış, karanlık, hastalık olarak tanımlayıp fetihler için şükreden şairler bundan sonra savaş dönemlerini aynı şekilde tasvir edip barışa hamd ederler. Artık aydınlık veya bahar olan fetih dönemi değil barış dönemi olmuştur. Şairlerin hamd vesilesi ya da hamdin bağlamı değişmiş ancak mecaz ve benzetmelikler aynen tekrar edilmiştir. Olayların farklı dönemlerde farklı şekillerde algılanışı ve dolayısıyla anlatımı Osmanlı toplumu ve edebiyatının değişimini gözler önüne sermesi bakımından da önemlidir.

K a y n a k ç a

Divanlar:

- Abbâs Efendi-zâde Mehmet, *Haşmet Divânı*, haz. İ. Hakkı Aksoyak-Mehmet Arslan, Ankara 2018. (e-kitap)
- ADMIŞ, Aysel, *Âkif Divânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, YLT, Cumhuriyet Üniversitesi SBE 2007.
- Ahmed Yârî, *Yârî Divânı*, haz. Nurgül Karayazı, ed. Nihat Öztoprak, İstanbul 2013.
- Ahmedî, *Divân*, haz. Yaşar Akdoğan, y.y t.y. (e-kitap)
- Ahmet Nâmî, *Ahmet Nâmî Divânı*, haz. Ahmet Yenikale, Ankara 2017. (e-kitap)
- AKARSU, Kâmil, *Za'îfi Divânı (Metin, Tahlil ve Sistematik İndeks)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE 1989.
- AKKAYA, Hüseyin, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE 1994.
- AKKUŞ, Metin, *Nef'î Sanatı ve Türkçe Divânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE 1991.
- AKKUŞ, Yasemin, *Benderli Cesârî'nin (Ölüm: 1829) Divânı ve Divânçesi (İnceleme-Tenkitle Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2010.
- ALBAYRAK, Çağdaş, *Ağazâde 'Örfî Divânı (Transkripsiyonlu Metin Aktarımı)*, YLT, Trakya Üniversitesi SBE 2009.
- ARSLAN, Mustafa Uğurlu, *Ali Emîrî Efendi ve Divanı*, YLT, Fatih Üniversitesi SBE 2008.
- ATALAY, Veli, *Vechî Divânı*, YLT Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE 2017.
- AZAR, Birol, *Türabî Divânı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE 2005.
- Azmizâde Hâletî, *Azmizâde Hâletî Divânı*, haz. Bayram Ali Kaya, Ankara 2017. (e-kitap)
- Bâkî Divânı (Tenkitle Basım)*, haz. Sabahattin Küçük, Ankara 1994.

- BAŞPINAR, Fatih, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2008.
- BAYRAM, Sibel, *Azbi Baba: Hayatı, Eserleri, Sanatı ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, YLT, Trakya Üniversitesi SBE 2006.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbi'nin Türkçe Divâm (Karşılaştırmalı Metin)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE 1993.
- ÇOBANOĞLU, Ferda, *Enderunlu Ferîd İbrahim Divânı'nın Metni ve İncelemesi*, YLT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2006.
- DEMİREL, Gamze, *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE 2005, II.
- DERDİYOK, İ. Çetin, *Cemâli Divâm (İnceleme-Metin)*, YLT, Çukurova Üniversitesi SBE 1988.
- Diyarbakırlı Lebîb, *Lebîb Divâm*, haz. Orhan Kurtoğlu, Ankara 2017. (e-kitap)
- DUYMAZ, Mehmet, *Diyarbakırlı Azmî ve Divânçesi (İnceleme-Metin-İndeks)*, YLT, Gazi Üniversitesi SBE 2010.
- Edincikli Ravzî, *Ravzî Divâm*, haz. Yaşar Aydemir, Ankara 2017. (e-kitap)
- Edirneli Nazmî, *Edirneli Nazmî Divâm*, haz. Sibel Üst, Ankara 2018. (e-kitap)
- ERKUL, Rasih, *Birri Mehmed Dede (Magnisalı)-Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE 1992.
- Es-seyyid Pir Mehmed bin Çelebi, *Âşık Çelebi Divâm*, haz. Filiz Kılıç, Ankara 2017. (e-kitap)
- GÜLEN, Fatma Nur, *Âbid Efendi'nin Divânçesi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, YLT, Fatih Üniversitesi SBE 2011.
- GÜLER, Zülfü, *Âli (Edirneli Hüseyin Efendi)-Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni*, YLT, Fırat Üniversitesi SBE 1999.
- İLGAR, Yusuf, *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Türkçe Divâm)*, YLT, Afyonkarahisar Üniversitesi SBE 1997.
- KAHRAMAN, Bahattin, *Arşi Divâm'nın Tenkidli Metni*, YLT, Selçuk Üniversitesi SBE 1989, I-II.
- KARACAN, Turgut, *XVII. Yüzyıl Şairlerimizden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni*, YLT, Atatürk Üniversitesi SBE 1981, II.
- Kâtib-zâde Sâkîb Mustafâ, *Kâtib-zâde Sâkîb Divân*, haz. Mehmet Kırbıyık, Ankara 2017. (e-kitap)

- KAYHAN, Abdulkadir, *‘Divan-ı Fanî’ İncelemesi*, YLT, Fatih Üniversitesi SBE 2005.
- KOPARAN, Birgül, *Cem’î-Hayati, Edebî Şahsiyeti ve Divânı’nın Tenkidli Metni*, YLT, Selçuk Üniversitesi SBE 1995.
- KÖKTÜRK, Hayriye Serap, *Charles Vernet Divanı*, YLT, İstanbul Üniversitesi SBE 1998.
- KURTOĞLU, Orhan, *Zâtî Divâm’ının Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, YLT, Gazi Üniversitesi SBE 1995.
- KÜLEKÇİ, Numan, *Ganî-zâde Nâdirî-Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divâm ve Şeh-nâmesi’nin Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE 1985.
- Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz, *Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz ve Divânı*, haz. Hiclal Demir, Ankara 2017. (e-kitap)
- Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Divânı*, haz. Ahmet Arı, y.y t.y. (e-kitap)
- Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*, haz. Atabey Kılıç, İstanbul 2004.
- Nedîm, *Nedîm Divânı*, haz. Muhsin Macit, Ankara 2017. (e-kitap)
- Nev’î-zâde Atâyî, *Nev’î-zâde Atâyî Divânı*, haz. Saadet Karaköse, Ankara 2017. (e-kitap)
- OKMAK, Özgür, *Ahmed Bâdî Divânı (Metin-inceleme)*, YLT, Trakya Üniversitesi SBE 2008.
- ÖLMEZ, Ahmet, *Behcetî Hüseyin Efendi, Divan-Hayati, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE 1996.
- ÖZER, Bülent, *Dânişî Divânı (İnceleme, Metin, Nesre Çeviri, İndeks)*, YLT, Kocaeli Üniversitesi SBE 2004.
- SAĞLAM, Hacer, *Abdî-i Karahisârî ve Divanı*, YLT, Gazi Üniversitesi SBE 2011.
- SARIKAYA, Erdem, *Ebubekir Celâlî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, YLT, İstanbul Kültür Üniversitesi SBE 2008.
- SİNAN, Betül, *Bâlî Çelebi ve Divanı (2b-35a): İnceleme-Metin*, YLT, Boğaziçi Üniversitesi SBE 2004.
- STOJANOVSKA, Ivona, *Bahrî Divanı ve İncelemesi*, YLT, İstanbul Üniversitesi SBE 2015.
- Sünbülzâde Vehbî, *Sünbülzâde Vehbî Divânı*, haz. Ahmet Yenikale, Ankara 2017. (e-kitap)

- ŞAHİN, Ali, *Abdülbâki Ârif Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)*, YLT, Selçuk Üniversitesi SBE 2002.
- ŞEN, Fatma Meliha, *Beylikçi İzzet Bey Divanı (İnceleme-Metin)*, YLT, İstanbul Üniversitesi SBE 1995.
- Şeyh Gâlib Dîvânı*, haz. Naci Okçu. y.y t.y. (e-kitap)
- Şeyhülislam Yahyâ, *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, haz. Hasan Kavruk, y.y t.y. (e-kitap)
- TANRIBUYURDU, Gülçin, *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*, YLT, Kocaeli Üniversitesi SBE 2006.
- TAŞ, Hakan, *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE 2004, II.
- TOZLU, Musa, *Âsım (öl. H. 1122/M. 1710) Dîvânı (İnceleme-Tenkitletli Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2013.
- TUNADURUR, Melike, *Edirneli Ahmed Rüşdi Divanı*, YLT, Trakya Üniversitesi SBE 2012.
- TURAN, Lokman, *Yenişehirlî Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE 1998, II.
- ULUOCAK, Mustafa, *Çeşmî-zâde Reşîd Dîvânı: İnceleme ve Tenkitli Metin*, YLT, Uludağ Üniversitesi SBE 1998.
- Ulusoy, Ayşe, *Sûzi Divanı (Tenkitli Metin Neşri)*, YLT, Cumhuriyet Üniversitesi SBE 2004.
- UZUN, Süreyya, *Üsküdarlı Aşkî Divanı-Tenkitletli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yüzyıl Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları*, YLT, İstanbul Üniversitesi SBE 2011.
- YAPA, Melek Bıyık, *Abdülbâkî Nâsır Dede Divânı-Giriş, Metin, İndeks*, YLT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 1996.
- , *Aşkî Mustafa Dîvânı-Edisyon Kritik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü 2007.
- YERDEMİR, Fatih, *Rehâyî Divanı-İnceleme-Metin-Dizin*, YLT, Gazi Üniversitesi SBE 2007.
- YILMAZ, Salih, *Câzîb Divanı-İnceleme, Metin*, YLT, Gazi Üniversitesi SBE 2010.

Diğer:

- AHISHALI, Recep, “Râmi Mehmed Paşa”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV.
- Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, haz. Recep Toparlı, Ankara 2000.
- AKKUŞ, Metin, “Nef’î”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII.
- ALTUNER, Nuran (Üzer), *Safâî ve Tezkiresi: İnceleme-Tenkritli Metin-İndeks*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE 1989, III.
- ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri*, İstanbul 2011, VI-VII.
- , “Sıhhatnameler”, *Türkler*, Ankara 2002, XI.
- Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ (İnceleme-Metin)*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul 2010, I.
- ATAR, Fahrettin, “Akika”, *DİA*, İstanbul 1989, II.
- AYDEMİR, Yaşar-Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif”, *Bilig*, 46, Ankara 2008, 193-214.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi-Ali Sâtı’ Efendi-Süylemân Besim Efendi, *Hadikatü’l-Cevâmi’ (İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mi’mârî Yapılar)*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI.
- BAŞ, Mehmet Şamil, *Aşkî Mustafa Efendi’nin Vahdet-nâme Mesnevîsi (Metin-Muhtevâ-Tahlil)*, YLT, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE 2007.
- BAŞAR, Fahamettin, “Fetret Devri”, *DİA*, İstanbul 1995, XII.
- BAYAK, Cemal, “Nevrûziyye”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Selim III”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI.
- BİLKAN, Ali Fuat, “İki Sulhiyye ve Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi”, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, İstanbul 2006.
- BOSTAN, İdris, “Gemi (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV.
- BOZKURT, Kenan, “Şehir Tarihi ve Tarihe Tanıklık Bağlamında Lebîb’in Tarihleri”, *SOBİDER*, 17, Malatya 2017, 210-29.
- ÇAĞRICI, Mustafa, “Minnet”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX.
- , “Şükür”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX.
- ÇELİK, Şenol, “Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne’nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2002, III/III. kısım.
- DALGIN, Nihat, “Secde”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI.

- DİKMEN, Hamit, *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE 1991.
- ELMALI, Hüseyin, “Hassân b. Sâbit”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI.
- FAYDA, Mustafa-Y. Şevki Yavuz-M. Suat Mertoğlu, “Taberî, Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX.
- GÖKALP, Halûk, “Divan Şiirinde Sıhhat-nâmeler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 14, İstanbul 2006, 101-30.
- GÜNDÜZ, Bilal, *Kur'an'da Küfrün Karşıtı Olarak Şükür*, YLT, Selçuk Üniversitesi SBE 2011.
- GÜNDÜZ, Şinasi, “Nevruz”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII.
- HAMADEH, Shirine, *Şehr-i Sefa-18. Yüzyılda İstanbul*, çev. İlknur Güzel, İstanbul 2010.
- İLGÜREL, Mücteba, “Ahmed (I)”, *DİA*, İstanbul 1989, II.
- , “Celâlî İsyancıları”, *DİA*, İstanbul 1993, VII.
- İNALCIK, Halil, “Giray”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV.
- , “Kırım”, *DİA*, Ankara 2002, XXV.
- , “Mehmed I”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII.
- İSEN, Mustafa, “Nevâyî, II. Mengli Giray”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1376> (21.04.2018)
- İŞBİLİR, Ömer, “Kuyucu Murad Paşa”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI.
- JUNNE, George, *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire-Networks of Power in the Court of the Sultan*, London 2016.
- KALENDER, Arzu, “*Taze Can Buldu Cihan*”: Osmanlı Şiirinde Bahar, YLT, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü 2002.
- KAVAK, Abdulcebbar, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Şam Tasavvuf Düşüncesine Tesir Kanalları ve Meşhur Takipçileri”, *Universal Journal of Theology*, I/1, y.y. 2016, 51-73. (online)
- KAYAPINAR, Levent, “Süleyman Çelebi, Emîr”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII.
- KILIÇ, Hulusî, “Harîrî”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI.
- KURNAZ, Cemâl-Halil Çeltik, “Muaşşerden Uzun Musammatlar ve Bilinmeyen Nazım Şekillerinden Yirmilik”, *Turkish Studies (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, IV/2, Ankara 2009, 864-99.

- KURU, Selim Sırrı, “Sünbülzâde Vehbî”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Mekke (Tarih/Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII.
- , “Şeyhülharem”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-şuarâ*, haz. Adnan İnce, Ankara 2018. (e-kitap)
- Muallim Nâci, *Lûgat-i Nâci*, İstanbul 1987.
- Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara 2000.
- , *el-Okyânûsu’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2013, II.
- ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, İstanbul 2004.
- Osmanlı Kitabeleri Projesi*, haz. Hatice Aynur-Kayoko Hayashi-Hakan Karateke, <http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=gmap&bid=892&hid=988> (31.08.2018)
- ÖĞÜT, Salim, “Hedy”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII.
- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, “Ebû Ali el-Fârisî”, *DİA*, İstanbul 1994, X.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Boğdan”, *DİA*, İstanbul 1992, VI.
- , “Cülûs”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII.
- , “Kapıcı”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV.
- , “Karlofça (Karlofça Antlaşması)”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, I.
- Rağıb el-İsfahanî, *Müfredât (Kur’ân Kavramları Sözlüğü)*, çev. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, İstanbul 2010.
- RAHİMGULİYEV, Bayram, *Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyyeler*, YLT, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Beşir Ağa (Hacı)”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, II.
- SİNAN NİZAM, Betül, Edirneli Şair Bâlî Çelebi’nin Kaleminden 16. Yüzyıl Osmanlı Sosyal ve Siyasal Hayatı”, *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları*, XLVII, [Cambridge] 2017, 131-61.

- ŞAHİN, Ebubekir, “Medh ve Hamd Kavramları Çerçevesinde Medhiye Üslûbu Üzerine”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII: Kasîdeye Medhiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler*, İstanbul 2013.
- ŞEHİSUVAROĞLU, Bedi N, *Şâir ve Hekim Ahmedî (Hayatı ve Eserleri)*, İstanbul 1954.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1992.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, İstanbul 2017, II.
- TANIŞIK, İbrahim Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri II-Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, İstanbul 1945.
- TEZCAN, Nuran, “Sebeb-i Teliflere Göre Mesnevi Edebiyatının Tarihsel Dönüşümü”, *Doğu-Batı*, 52, Ankara/İstanbul 2010, 49-75.
- TOPAL, Ahmet, “Klasik Türk Edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, Erzurum 2007, 89-104.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Hamd”, *DİA*, İstanbul 1997, XV.
- TUĞLUK, İbrahim Halil, “Arz-ı İhtirâm: Teşekkür-nâme-Klâsik Türk Şiirinde Teşekkür İçerikli Şiirler”, *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi*, 2, y.y. 2015, 88-100. (online)
- TUMAN, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî-Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, II.
- ULUÇAY, Çağatay, *Harem II*, Ankara 1971.
- , *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.
- UZUN, Mustafa, “Ganîzâde Mehmed Nâdirî”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII.
- , “İydiyye”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX.
- , “Muharremiyye”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1945.
- ÜNVER, İsmail, “Aşkî, Üsküdarlı”, *DİA*, İstanbul 1991, IV.
- YAĞCI, Deniz, *16. Yüzyıl Kasidelerinde Methiye*, YLT, Celal Bayar Üniversitesi SBE 2007.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili-Türkçe Tefsir*, İstanbul t.y.
- YEKBAŞ, Hakan, “Ramazanı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak”, *Uluslararası Ramazan Sempozyumu Ramazan ve Oruç*, İstanbul 2015, s. 305-359.

“WHAT IS A DIVAN POET TYPICALLY THANKFUL FOR AND WHY?
THANKFULNESS AS A WAY OF LITERARY EXPRESSION”

Abstract

In the works of the Ottoman poets, it is very important to examine the placement and context of the words, as well as the intention for which they were used, so as to understand the poets' way of thinking, worldview, the literary norms of the period and the practices of writing poetry. The role of words reflecting feelings, such as admiration, happiness, thankfulness, anger and confusion in revealing this mode of thought and tradition of poetry seems to have been overlooked to this day. The Ottoman poets' discourse of thankfulness, as a result of their joy and gratitude of the events that they considered important for themselves, their praised and society, have been made clear in this work. Therefore, the events which the poets met with particular thanks have been listed. At the same time, it is very important to show attitudes, behavioural patterns and expectations of Ottoman society and the way these have changed across the centuries. The final section asserts that this discourse is a particular wording that the poets made use of while telling the positive impacts of the events encountered on the individual and society.

Keywords

Thankfulness, qasida, chronogram, way of expression.